MAI ENRERA

REVISTA D'ACTIVITATS DE MUNTANYA
ESPORT i CULTURA

Club Excursionista de Gràcia
90 anys
1922-2012

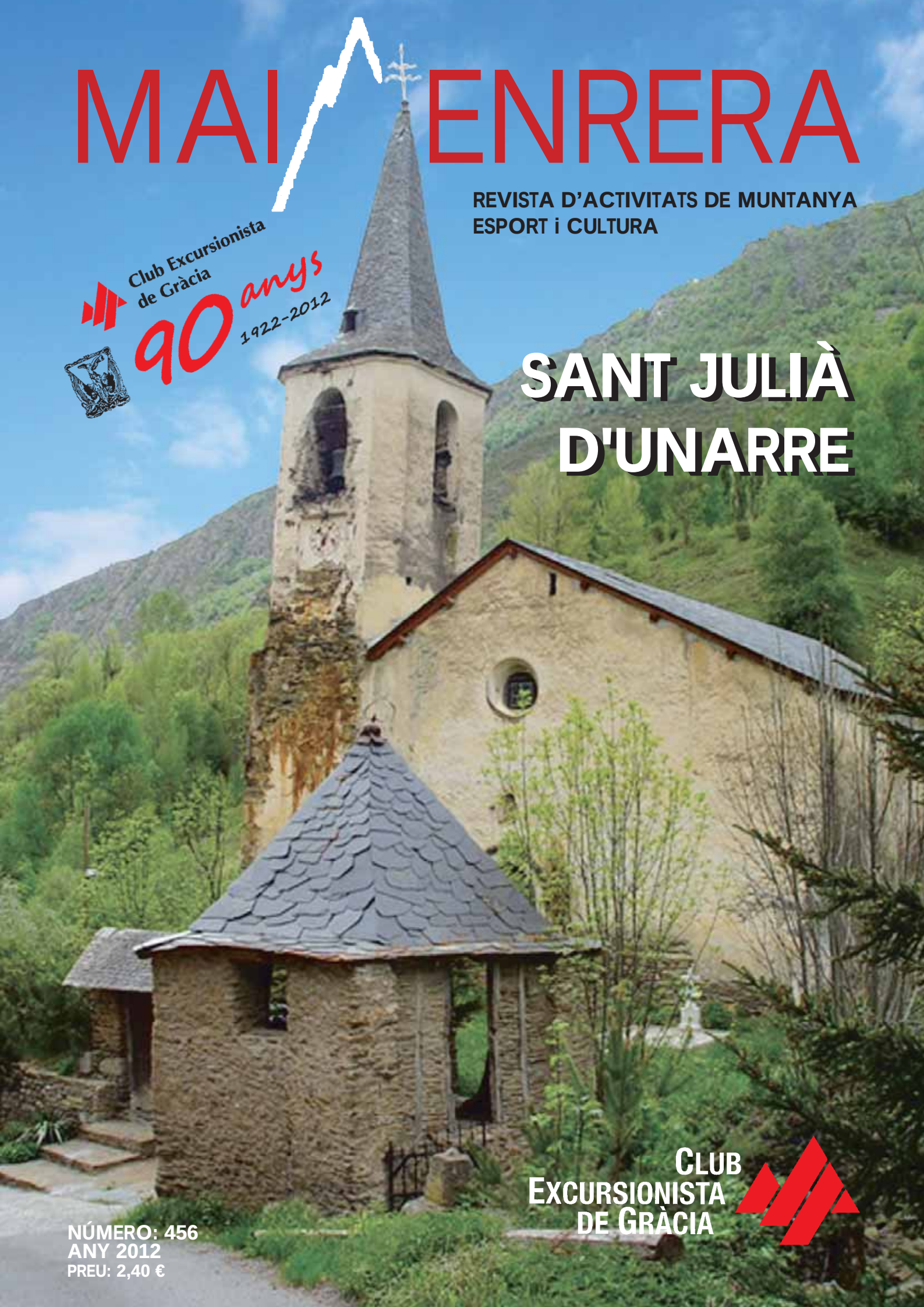

SANT JULIÀ D'UNARRE

CLUB EXCURSIONISTA DE GRÀCIA

NÚMERO: 456
ANY 2012
PREU: 2,40 €

s u m a r i

3	**Editorial**	Francesc Sanahuja i Toledano
5	**Cruïlla de camins: El pont del diable de Martorell**	Jordi Solà i Franquesa
6	**Sant Marc, Santa Creu, Santa Bàrbara,... no ens deixeu !!!**	Josep Arisa i Molas
11	**Les coves: un hàbitat utilitzat des de la prehistòria fins a l'actualitat**	Gener Aymamí i Domingo
14	**Gràcia per Pompeu Fabra**	Jordi Mir i Parache
17	**Sentiment de noranta anys**	Josep Roca
18	**L`escudellòmetre**	Carles Albesa i Riba
22	**Una acampada insospitada i un bivac de complement**	Joan Cervera i Batariu
24	**Pol sud...**	Víctor Riverola
26	**El relat d'un exili**	Sandra Serra
28	**Restitució del Monòlit a Pompeu Fabra**	Joan Àngel Frigola
31	**Ermites de Montserrat (Ocupades)**	Jordi Solà i Franquesa
32	**Flama de la Llengua Catalana a Montserrat 2012**	Dolors Làzaro i Palau
35	**La nostra gent**	Dolors Làzaro i Palau

CLUB EXCURSIONISTA DE GRÀCIA

FUNDAT EL 1922

Creu de Sant Jordi 1992

Medalla d'Honor de Barcelona 2004

Amb la col·laboració de:

UNIÓ DE FEDERACIONS ESPORTIVES DE CATALUNYA

Direcció:
Maria Dolors Làzaro i Palau

Coordinació:
Francesc Esquerda i Alsina

Consell de redacció:
Aurora Vila i Guàrdia
Joan Cervera i Batariu
Francesc Sanahuja i Toledano

Dipòsit Legal: B-24653-83

Edita:
Club Excursionista de Gràcia
Passatge Mulet, 4 Torre
08006 Barcelona
Tel. 93 237 86 59 - Fax 93 237 31 48
A/e: cegracia@cegracia.cat
www.cegracia.cat

Impressió:
Winihard Gràfics S.L.
Pol. Ind. Moià
Av. del Prat, 7 - 08180 Moià
Tel. 93 830 09 03 - Fax 93 820 76 01

Adherit a:
Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya
Federació Espanyola de Càmping i Caravana
Grup Alta Muntanya Espanyol
Federació Catalana d'Espeleologia
Federació Catalana d'Entitats Corals
Federació Catalana d'Esports d'Hivern
Membre fundador de la Federació Internacional de Càmping i Caravana
Representant a Catalunya del Càmping Club de França

editorial

MAI ENRERA

La nostra entitat accedeix al seu 90è aniversari amb una fortalesa poc comú en molts aspectes, donada la situació del país, però tanmateix cal ressaltar que un seguit important de persones del nostre club s'han dedicat al llarg de deu anys a fer que tant internament com externament sigui un referent pel món excursionista.

Segurament socis que no fan gaire vida a prop dels òrgans de gestió voldrien participar-hi i la nostra junta en aquest aspecte sempre ha estat oberta a escoltar noves iniciatives constructives, en contra del que ha passat en altres ocasions i altres clubs que han patit un daltabaix per la manca de visió de futur.

Enguany, també en farà deu que vaig prendre la presidència de la nostra entitat i no crec que sigui interessant fer i detallar un balanç del que tenim a hores d'ara, però si que crec positiu reflexionar sobre el que tenim i que representem dins del món excursionista.

Qualsevol entitat que s'apreciï ha de treballar en diverses direccions a partir del que ha estat la seva història, un club com el nostre que va néixer de l'essència del romanticisme com la majoria dels de casa nostra, inicialment es va dedicar a recollir els fets quotidians i activitats de descoberta dels nostres socis i aspectes històrics de la vila de Gràcia.

Posteriorment l'obertura de mires va fer que el vessant d'història i descoberta deixés pas a activitats més esportives com expedicions, vies d'escalada, caminades de resistència i donada la repercussió que aquestes fites representaven per la societat, el nostre club s'anava retroalimentant de nous socis amb noves inquietuds i això permetia compartir antigues experiències amb noves necessitats. Aquesta forma de treballar de l'entitat ha permès mantenir un esperit de clubs d'amics.

Aquesta forma de treballar ens va ajudar a fer arribar a la societat la nostra empenta en un moment en què la pervivència de la Matagalls es qüestionava per la davallada d'inscripcions que va arribar a 1.700 l'any 2002. L'aprofitament dels mitjans interns i externs van ajudar i força, a recuperar la nostra presència i convertir la travessa i el club en un referent gestionant des de l'inici amb tècniques professionals que no vol dir amb professionalització.

La consecució d'un primer *boulder* i posteriorment un rocòdrom de dotze metres d'alçada va estar un punt d'inflexió per la gent jove que tenia interès en l'escalada *indoor*.

El suport institucional al llarg d'aquest temps ha estat molt important per assolir fites rellevants com les diferents expedicions que van culminar amb l'arribada a l'Everest l'any del nostre 85è aniversari. El desenvolupament dels mapes en 3D, etc.

La posada en marxa del web de l'entitat ens va permetre obrir una finestra important a la societat i el resultat de ser una de les més visitades ha estat l'exemple positiu del bon ús de les noves tecnologies per a una entitat amb forts arrelaments històric.

La forma de treballar amb tècniques professionals de definir objectiu, però de desenvolupament amateur, ens han permès assolir la majoria de fites que ens hem fixat sense cap tensió al llarg d'aquests deu anys.

Els diferents projectes han estat desenvolupats a través dels membres del consell amb la representació de totes i cadascuna de les seccions i comissions, sense cap esmena i posteri-

orment presentats a les diferents assemblees, han estat aprovats per unanimitat des de l'any 2002 fins al 2012.

Ara farà dos anys que s'ha intentat a través de reunions amb diferents seccions i membres del consell aconseguir fer una transició de junta per tal de marcar un futur aprofitant la bona salut de l'entitat, però és obvi que la situació econòmica actual és un factor determinant per a què les noves generacions no s'impliquin en projectes que representin dedicació. Les hores de treball o formació que es requereixen és una càrrega important per col·laborar en una fita d'aquest estil.

L'actual moment implica estar situat en primera línia si es vol que el club mantingui el reconeixement que s'ha guanyat al llarg del temps, no és banal que fóssim els pioners en el desenvolupament del senderisme amb la repercussió que això va comportar, el desenvolupament de les Jornades de Medicina, els cursos de Medicina i Socors de Muntanya, les Jornades de prevenció, els cursets d'iniciació en cadascuna de les especialitats excursionistes desenvolupades per la nostra entitat, les sortides de senderisme dels dijous i caps de setmana, les trobades de membres del GEDE, etc.

L'actual moment de crisi econòmica ha representat una gran dificultat per aconseguir que socis de l'entitat s'impliquin en la gestió en general i en tasques amateurs dins dels clubs en general i per tant en el nostre en particular. També cal destacar que les activitats impliquen reunions amb empreses i institucions en horaris fora dels habituals dels clubs és a dir a partir de les sis de la tarda i això vol dir que les negociacions i acords són complexos d'assolir.

Cal parlar també de les responsabilitats que es deriven de la pràctica dels esports de muntanya, l'organització d'esdeveniments, sortides, competicions, comporta la contractació de pòlisses d'assegurances, malgrat que en el cas que algun jutge determini altres responsabilitats, els costos econòmics i jurídics poden representar una gran càrrega per a l'entitat.

Tot plegat fa que la nostra dedicació amateur dia a dia, es faci mes complexa i per tant haurem de prendre decisions que segurament no ens agradaran, però que la societat reclama a l'hora de contractar serveis del tipus que siguin.

Les activitats en les cavitats que setmana rere setmana treballaven els nostres socis del GIE. La tasca de la comissió Matagalls, les sortides de la secció de muntanya, la tasca de la secció cultural, el grup de redacció de la nostra revista Mai Enrera amb Maria Dolors Lázaro al davant com a lluitadora, al capdavant d'una feina realment difícil i poc agraïda, el nostre director del butlletí l'amic Guillem que amb una discreció absoluta reclama, recull, munta i tanca la nostra principal eina com a agenda i com a difusió de les nostres activitats, els cicles de pel·lícules d'escalada iniciats per Martí Santamaria o el d'audiovisuals han estat un èxit important on l'assistència de socis i simpatitzants del club demostren la importància d'obrirnos a la societat.

No es pot obviar els concerts que la nostra coral desenvolupa al llarg de l'any amb dues fites importants, com el concert de primavera i el de Nadal.

Tal com deia al principi no cal entrar en fer un balanç, perquè mancarien fulls però sí que cal remarcar que totes aquestes fites han estat aconseguides gràcies a la participació d'un important grup de membres de la nostra entitat als quals vull agrair la seva confiança i dedicació al llarg d'aquest període. Confiança recolzada per l'amistat i que com ha resultat crec que podem dir que tenim una de les entitats més valorades per la 'implicació dels seus socis tant per la gestió interna com externa.

Toca parlar de futur i per tant el que vull dir és que es presenten temps difícils per les raons exposades i per tant haurem de ser imaginatius, però estic segur que amb la vitalitat demostrada pels nostres socis en les diferents assemblees serà reflectida per la nova junta directiva.

Gràcies a tots de qui serà a partir d'ara, un soci de base. ■

Francesc Sanahuja

CRUÏLLA DE CAMINS: EL PONT DEL DIABLE DE MARTORELL

Jordi Solà i Franquesa

Construït en un lloc estratègic vora el congost del riu Llobregat, l'escanyall de la serralada litoral, poc després, en plena depressió prelitoral. Aiguabarreig per la dreta de l'Anoia.

El pont romà va ser construït en època d'August, un segle abans de Crist. Hi passava la Via Augusta, era una punta d'encreuament de camins d'un costat a l'altre del curs del Llobregat.

Fou l'únic pont de la vall baixa del riu fins que el segle XIV es va construir el de Sant Boi.

L'any 795 un precepte de Carlemany, atorgant a un súbdit fidel el benefici del pas de pont (Pagus Barcelona), anys més tard cap el 911, el compte Guifré I el seu fill Sunyer hi ha una donació a la seva muller Aimild, existeixen documents d'aquesta donació.

Aquest singular pont es conserva a la part inferior, un magnífic aparell encoixinat romà, va ser reformat posteriorment en obra gòtica entre els anys 1283-1295.

Les guerres i les riuades al llarg dels segles ha provocat que hagi estat reconstruït diverses vegades, l'última després de la Guerra Civil (1936-1939). Va ser declarat monument nacional l'any 1931.

A l'entrada Esquerra es conserva molt malmès un arc triomfal semblant a l'arc de Berà, però més senzill. Amb una pilastra d'ordre coríntic a costat que sosté l'entallament.

Actualment després de vint-i-un segles la vila de Martorell és la cruïlla més del país.

Les vies de comunicació són:

- L'autopista A-7
- L'autovia Lleida-Madrid
- La Nacional II (N-II)
- Cinc carreteres comarcals
- Vies fèrries: RENFE, l'Ave i els Trens de la Generalitat de Manresa i Igualada
- El canal dret del Llobregat
- Un aqüeducte d'Abrera a Barcelona
- Un oleoducte
- Un gasoducte
- Quatre línies elèctriques d'alta tensió
- Els rius Llobregat i Anoia
- La Via Augusta (Pont del Diable)

Doncs, com podeu comprovar per passar per Martorell ja fa molts segles que paguem peatge! ■

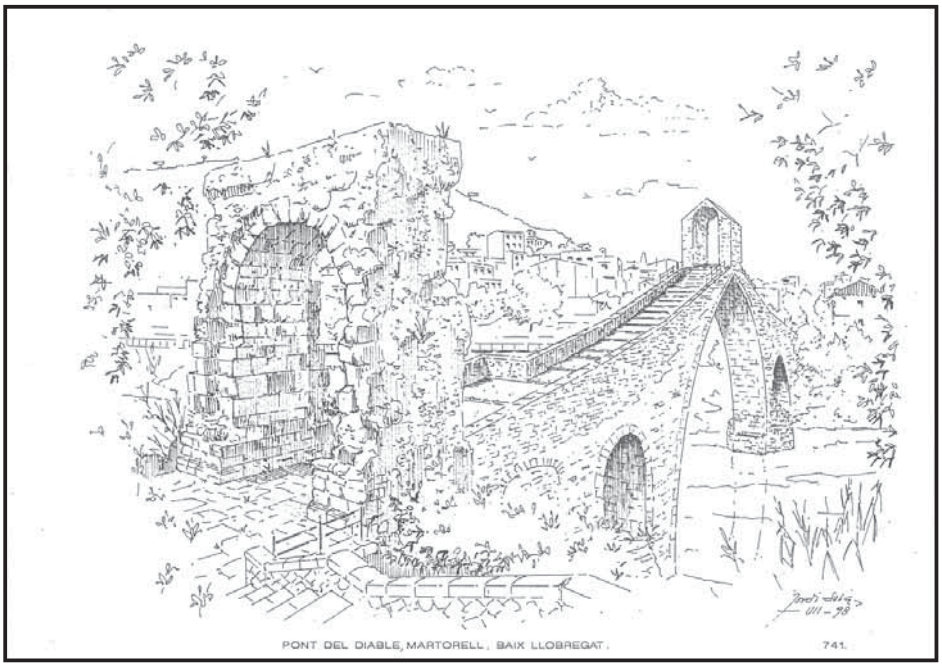

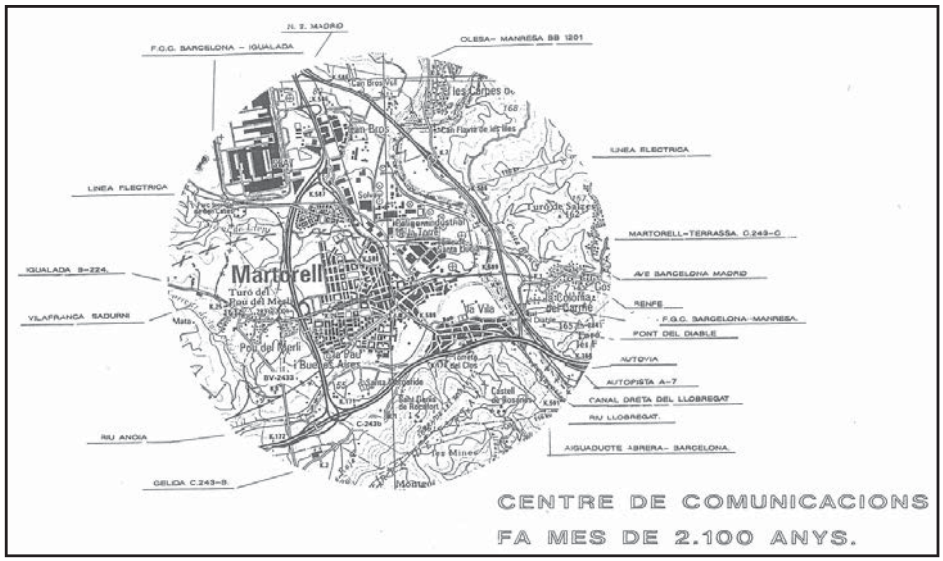

SANT MARC, SANTA CREU, SANTA BÀRBARA,... NO ENS DEIXEU !!!

Sant Pere

(ELS COMUNIDORS A CATALUNYA. INTENT D'INVENTARI)

Josep Arisa i Molas

Recordo que la meva mare, filla d'una casa de pagès de la Vall d'Hostoles a la Garrotxa, -tot i viure a Barcelona- quan el cel s'omplia de llamps i trons... deixava anar la invocació que encapçala aquest article.

I és que, quan la natura es desferma, quan ens sentim impotents davant el perill que baixa (o pot baixar) del cel... és al cel, a les forces divines i a tota la cort celestial on dirigim les nostres plegaries tot implorant la seva complicitat salvadora.

Des de temps remots les tempestes, els llamps i trons, les pedregades, les fortes pluges i vents han atemorit els nostres avantpassats, especialment en aquells indrets on la relació amb la natura (i els seus efectes) hi és més present. Salvar la collita, el bestiar, la pròpia llar,... o, en general, perdre (en pocs minuts) la feina aconseguida amb l'esforç de moltes jornades de treball com a conseqüència de l'arribada, inoportuna, d'una tempesta o forta ventada ha estat (i és) un fet ben dolorós. A pagès, feia més por la pedregada que el llamp i és que, en les economies de subsistència, la pèrdua de la collita suposava, moltes vegades, més que un dany puntual i aïllat, fam per a tot l'any i per a tothom.

Origen i funció dels comunidors

Per això, al llarg dels temps, una barreja de costums, rituals i imploracions paganes i religioses es van anat combinant per tal d'aturar, afeblir, desfer o allunyar les perilloses tempestes. Ens ho explica molt bé Jordi Dalmau en el seu treball El rastre dels comunidors, la litúrgia de la meteorologia: *"...davant de tempestes amenaçadores s'acostumava d'encendre una de les candeles beneïdes el dia de la Mare de Déu de la Purificació o Candelera, el 2 de febrer. Explica Joan Amades que a algunes comarques catalanes el dia de la Candelera es beneïen candeles de tres colors diferents: la blanca era per assistir a processons, la groga per anar a funerals i la vermella per cremar-la quan tempestejava i pedregava. També, per demanar auxili davant els perills atmosfèrics, s'encenia un ciri dels que havien cremat el Dijous Sant al monument. Continuant amb aquest ritual d'objectiu concret, igualment es cremava llorer o romaní que havien sigut prèviament beneïts a la cerimònia pròpia de diumenge de Rams. Amb la mateixa finalitat de conjurar les tempestes, als països del nord d'Euro-*

pa s'acostumava de posar pedres punxegudes o destrals a les finestres perquè "tallessin" la fúria del mal temps. Tot aquest costumari es realitzava a les cases ben senzilla i privadament."

La intervenció del clergat, ministres de Déu a la terra, complementant aquestes imploracions, diguem-ne, elementals es va anar formalitzant. Potser en un intent de canalitzar aquesta por; de "portar pel bon camí" tot un seguit de ritus i pràctiques paganes que el poble, des de temps ancestrals, havia anat utilitzant, l'església passà a dirigir aquests rituals. D'unes èpoques molt sacralitzades ja havien arribat, especialment al món rural, un bon nombre de creus de terme i pedrons, que més enllà d'amables elements decoratius del paisatge i símbols d'una determinada fe, eren fites de propietats i, alhora, recordatoris que anualment s'havia de celebrar, en aquell lloc, una imploració del bon temps i la benedicció del terme per garantir les bones collites i espantar els horrors de la fam i les pestes.

A partir del segle XVI, els bisbes i visitadors de les parròquies comencen a donar instruccions als sacerdots per a l'exercici d'aquestes cerimònies i per tal que les esglésies es proveïssin de comunidors. En aquests rituals es diu que l'exorcisme s'havia de fer *"en el lloc acostumat"*, *"en el lloc més convenient i oportú"*, *"en el campanar o cementiri"*. On no es podia fer era dins l'església, sinó en un indret des d'on es veiessin els quatre punt cardinals, els "quatre vents", per poder encarar-se directament al cor de la tempesta. Calia donar el necessari aixopluc, al sacerdot celebrant i als seus ajudants, davant leventual esclat de la tempesta i les seves conseqüències.

Així, naixeren els comunidors. El diccionari de l'Enciclopèdia Catalana defineix el mot *comunidor* de la següent manera: "Petita edificació en forma de porxo obert a tots quatre vents, coberta i situada prop de l'església, on s'aixoplugava el sacerdot que comunia les tempestes i pedregades" . Per moltes zones de les comarques gironines el nom més utilitzat és el de *reliquer*. En molts llocs es feia servir, també, el comunidor per a beneir, normalment el dia de la Santa Creu, el terme parroquial.

Sobre l'acció de *comunir*, que ve del llatí *commonere*, diu el mateix diccionari: "Conjurar el mal temps amb oracions i exorcismes." Comunir, pregar, conjurar, exorcitzar, manar,... Si, el sacerdot manava, ordenava, en nom de Déu, als *"esperits malignes"*, que formaven les tempestats, que les dispersessin i allunyessin del seu terme vers altres llocs *"erms o silvestres on el pastor no habita, el pagès no sembra, el gall no canta i la campana no sona; a fi que no puguin fer cap mal als homes, habitacles, bèsties, arbres, fruits, herbes, o qualsevol altra cosa destinada al servei dels homes."*

Si be l'acció de comunir venia de molt antic, durant els segles XVI, XVII i XVIII es va donar a aquesta cerimònia una especial importància i els rituals s'ompliren d'un ric contingut de fórmules exorcitzadores. Tornem a recórrer a Jordi Dalmau: *"Els textos podien variar segons les diòcesis i les condicions sociolaborals dels llocs i llogarets, però tenien en comú el to vibrant, enèrgic, amb redactats que expressaven realment el moment dramàtic de la població pagesa que es jugava les collites a una única carta: l'auxili diví."*

A partir dels segles XIX i XX, aquesta litúrgia puntual dels comunidors va anar caient en desús, especialment a partir de Concili Vaticà II i el seu esperit renovador i dels avenços científics i de comunicació que permeten explicar, preveure i, en certa mesura, controlar els fenòmens meteorològics i les seves conseqüències. Però, la petja de la tradició és, a vegades, difícil d'esborrar i, encara avui, l'església ha continuat atenent les necessitats que, respecte al temps, tenen els nostres pagesos mitjançant la pràctica de pregàries i rogatives adients per demanar pluja, quan la sequera és persistent, o sol·licitar, només, "la pluja justa i suficient" quan plou massa.

Tipologia dels comunidors

El lloc triat per a la ubicació del comunidor es podia deixar a criteri del mateix rector de la parròquia: *"... sia fet un comunidor pera beneir lo temps allí ahont millor apareixerà als Rectors"* deixà escrit el Visitador Pastoral en la seva estada a la parròquia de Sant Celoni, el 9 de juliol del 1586; o bé assenyalat directament pel mateix representant del bisbe, con és el cas de moltes petites esglésies rurals, on aquest es tenia de fer, per exemple, aprofitant en part, el campanar d'espadanya. Tots ells tenen en comú, però, el fet d'estar situats en un punt, a la mateixa església o ben a prop d'ella, des del qual es té una gran visió dels camps de l'entorn i de bona part del terme parroquial.

Vallfogona

Podem establir, en general, per la seva tipologia, dos models de comunidors coberts: els de porxo i els de torre.

Els construïts en forma de porxo, per la senzillesa i simplicitat de la seva estructura, són –al meu parer- d'una original bellesa. Bàsicament es tracta d'un cobert a quatre vessants coronat amb una petita creu, sustentat per quatre columnes o pilars, de pedra o obra, per tal d'acomplir la funció d'aixopluc en uns moments de meteorologia adversa. Si el tancament és amb parets d'obra, aquestes tenen grans obertures als quatre vents per tal de facilitar la visió de l'oficiant, sobre el cel i la terra, del seu entorn. En alguns d'ells hi ha, a dins, un petit altar o pedró amb una creu de forja i un banc perimetral d'obra. Els comunidors de porxo estan construïts, normalment, a poca distància de l'església, a tocar del cementiri, al peu de l'escalinata d'accés al temple o en un punt enlairat amb bona panoràmica sobre els voltants.

Els de torre, construïts amb una certa pretensió arquitectònica o aprofitant –com és el cas del de Son- alguna edificació anterior, s'aixequen, també, en llocs propers a l'església i en molts llocs estan integrats al mateix edifici del temple parroquial. En molts casos, allà on hi ha torre-campanar, l'alçada del comunidor de torre acostuma a ser inferior a aquest; possiblement per una qüestió de "jerarquia" però, també, de seguretat davant el risc de la caiguda d'algun llamp.... (diuen les cròniques que més d'un sagristà, mentre rebatia la campana de tempestes –normalment dedicada a Santa Bàrbara-, va quedar "com marxat d'aquest món" per l'efecte d'un llamp que, com tots sabem, sempre cerquen per a caure els punts més alts). Així en podem veure instal·lats en una antiga torre de defensa (Son), incorporats en l'edifici ja des de la seva construcció (Llagostera, Balaguer, Riudellots o Fornells de la Selva) o formant un mirador damunt les teulades, les façanes o els absis de les mateixes esglésies.

Porqueres

Dins dels comunidors de torre hi hem inclòs aquells que s'han construït, a la coberta dels temples, aprofitant els campanars d'espadanya (con Sant Sadurní de Fustanyà, Santa M. del Freixe, Sant Sadurní de Fustanyà o Sant Feliu del Bac). Es un recurs relativament senzill i poc costós que es va utilitzar especialment en moltes parròquies i capelles rurals. Una senzilla torre-comunidor amb una coberta, a dos o quatre aigües, sustentada, per un costat, pel mateix campanar de cadireta i els seus ulls i per les altres tres cares, per uns pilars o parets amb grans obertures o finestres, obertes als quatre vents, des d'on el rector comunia el temps.

Moltes de les nostres esglésies rurals són, avui, tancades...; un sol rector (allà on n'hi ha) en té cura d'una bona colla...; molts comunidors s'han enfonsat pel pas del temps o per la desídia o ignorància de la gent...; en alguns casos, l'interès per retornar –en tasques de restauració- l'edifici al seu "estil original" ha fet desaparèixer els comunidors "afegits"...; aquelles velles cerimònies, com tantes altres creences, avui dia han caigut en desús i difícilment tornaran... L'única prova que en restarà són aquestes petites construccions, els comunidors, que si no en tenim cura també desapareixeran.

Fem un esforç, tots plegats, per a salvar aquests petits i senzills testimonis d'un passat i unes costums que també formen part del nostre patrimoni i de la nostra història.

Intent d'inventari

En aquest treball, segurament no exhaustiu, n'hem localitzat, només al Principat, 82; quasi tots ells dins l'anomenada "Catalunya Vella". Com a Catalunya, en moltes altres comarques de muntanya de Castella, Navarra, Euskadi o Aragó hi ha, també, comunidors; allà son coneguts com *conjuradores, esconjugaderos, cuatropilares o esconjugaderas* en llengua castellana; *esconjuraderoa* en basc i *esconchurador o esconchuradero* en aragonès. A Andorra (només en queden dos, un a Santa Eulàlia d'Encamp i l'altre a la plaça de l'església dels Sants Corneli i Cebrià d'Ordino) i també n'hi han a les terres de parla catalana de l'Estat francès (com el de Santa M. de Serrallonga al Vallespir, de gran bellesa i en un espectacular emplaçament).

Aquí teniu els que hem localitzat al Principat:

Alt Empordà: Sant Julià i Santa Basilissa d'Ordis (tipus torre dalt la façana i sobre la coberta de l'església, s'han aprofitat algunes de les obertures per a posar-hi rellotges) ; Sant Martí de Maçanet de Cabrenys (tipus torreta, anomenat "el reliquier" a la coberta del temple a tocar de l'absis on, està documentat, que l'any 1695 s'hi celebraven reuni-

ons del Consell de la Vila); Sant Esteve de Pedret (sobre la façana al costat del campanar d'espadanya, posteriorment regruixat, s'hi va afegir, més baix, el comunidor); Sant Pere d'Ullastret (tipus torre, sobre la coberta, a la capçalera de l'església); Sant Feliu de Lledó d'Empordà (tipus torre dalt la façana) i Santa M. d'Agullana (tipus torre, d'alt la coberta, a la façana del temple).

Bages: Santa M. de Gaià (tipus porxo prop de l'església); Sant Joan (Nou) d'Oló (tipus porxo davant l'església i la rectoria); Santa Fe de Valldeperes a Navàs (tipus torre formant un cos afegit, al campanar d'espadanya, sobre la coberta); Sant Martí de Mura (tipus torre sobre la coberta de l'església); església del monestir de Sant Benet de Bages (tipus torre) i Santa M. de Manresa (tipus torre, molt senzill sobre la coberta del temple, existí fins els anys vint del segle XX, avui desaparegut).

Baix Empordà: Sant Genís de Torroella de Montgrí (tipus torre, dalt la coberta, a la façana del temple, anomenada la "Torre de les Bruixes" o "el campanar petit"); Sant Pere de Palau-sator (petita torreta quadrangular, a la façana, al costat del vell campanar d'espadanya); Sant Feliu de Boada a Palau-sator (comunidor dalt de la façana, en una cantonada, al costat del campanar d'espadanya); Sant Julià i Santa Basilissa de Vulpellac (tipus torre, ben esvelt, rematat per un artístic campanar); Sant Vicenç de Torrent d'Empordà (una simple coberta, oberta als quatre vents, dalt del campanar); Sant Martí de Caçà de Pelràs a Corçà (la construcció d'aquest comunidor-torre, aprofitant el campanar d'espadanya, i d'altres reformes dels segles XVII-XVIII, provocà u veritable terrabastall d'afegits a aquest edifici romànic); Sant Martí de Fontanilles (sobre l'absis, realçat i convertit en torre fortificada, hi ha qui diu que s'aprofità com a comunidor) ; Sant Cristòfol de Fonolleres a Parlavà (idèntic al de Sant Martí de Fontanilles) i Sant Esteve de Peratallada (el comunidor és ben visible sobre l'absis realçat).

Baix Penedès: Església del castell de la Santa Creu de Calafell (tipus torre, dalt la coberta i al costat del campanar d'espadanya).

Berguedà: Mare de Déu de la Guardia de Sagàs (tipus porxo en un emplaçament des d'on es gaudeix d'un magnífic panorama), Sant Martí de Merlès al municipi de Santa M. de Merlès (tipus porxo separat de l'església) i Sant Vicenç d'Obiols a Avià (tipus porxo de grans dimensions).

Garraf: Sant Bartomeu i Santa Tecla de Sitges (tipus torre, de planta octogonal a l'esquerra del campanar).

Gironès: Santa M. de Granollers de Rocacorba a Sant Martí de Llémena (tipus porxo, de grans dimensions); Sant Andreu de l'Estanyol a Bescanó (tipus porxo, ubicat a tocar de les escales que porten a l'església); Sant Gregori (tipus torre dalt la teulada del temple); Sant Pere de Llorà a Sant Martí de Llémena (tipus torre, adossada al temple, al costat del porxo d'entrada a l'església); Sant Cugat de Fornells de la Selva (tipus torre, integrat en la façana de l'església, sembla una garita militar); Sant Esteve de Bordils (dues torres-comunidor que, com torricons, flanquegen els dos angles de la façana del temple); Sant Esteve de Madremanya (tipus torre amb coberta piramidal construït a la capçalera del temple a tocar de l'absis); Sant Vicenç de Canet d'Adri (tipus torre, adjunta al temple); Sant Martí de Llémena (tipus torre al costat del porxo de l'església) i Sant Martí de Cassà de la Selva (tipus torre adossada a l'església).

Garrotxa: Sant Vicenç de Sallent a Santa Pau (torre comunidor aprofitant, en part, el campanar d'espadanya); Santuari de la Trinitat de Batet de la Serra a Olot (l'espadanya, de dos ulls, de la façana va ser transformada en una torre comunidor); Sant Andreu de Socarrats a la Vall de Bianya (torre comunidor, molt aporxada, dalt la coberta del temple); Santa M. del Freixe a Mieres (es va cobrir el campanar d'espadanya, situat a continuació del frontispici, transformant-lo en un comunidor de torre segurament quan es va afegir la sagristia al costat de tramuntana del primitiu temple romànic); Santa Maria de Riudaura (tipus porxo, molt modificat per a d'altres usos, davant la façana de l'església al costat del cementiri); Sant Miquel del Corb a Les Preses (transformació de l'antiga espadanya en un campanar-comunidor de torre) i Sant Feliu del Bac a la Vall de Bianya (resten del comunidor de torre -un parell de pilastres que devien suportar la coberta- adossades al campanar d'espadanya).

Noguera: Santa M. la Major de Balaguer (tipus torre a la façana del temple, anomenada "el campanar dels moros").

Segarra: Santa M. de Cervera (tipus torre adherida a la part de llevant del temple)

Selva: Sant Cebrià de Fogars de Tordera (tipus porxo, una mica elevat i obert als quatre vents); Sant Esteve de Riudellots (tipus torre, en forma de petit campanar, anomenat el "Campanar de les

Vallfogona Ripoll

Aigua Freda

bruixes"); Mare de Déu de Sales a la Cellera (tipus torre, anomenada la "Torre del Mal Temps o de les Bruixes", a la dreta del presbiteri); Sant Pere d'Osor (tipus torre en un dels angles del temple) i Sant Feliu de Llagostera (tipus torre incorporat a la façana del temple ja des de la mateixa construcció).

Solsonès: Sant Pere de Castellar de la Ribera (tipus torre, aprofitant el campanar d'espadanya de la façana).

Maresme: Sant Pere de Riu a Tordera (tipus torre, darrera el campanar, possiblement d'origen visigòtic o preromànic ara ha estat habilitat com a mirador), Sant Julià d'Argentona (tipus torre incorporat al temple) i Santa M. d'Arenys de Mar (tipus torre amb teulada piramidal –amb teules envernissades-, integrat al temple i anomenat "el Campanar Vell")

Osona: Sant Martí d'Aiguafreda de Dalt (tipus porxo, ben bonic i amb una clau de fusta força interessant a la coberta); Santa M. de Vilalleons (tipus torre sobre l'absis del temple); Sant Fruitós de Balenyà o Santuari de l'Ajuda (tipus porxo); Sant Corneli de Tavertet (tipus porxo a l'atri de l'església); Sant Julià Sassorba a Gurb (petit comunidor, tipus torre, situat dalt de la teulada del temple); Sant Jaume de Fonollet a Sant Bartomeu del Grau (el campanar d'espadanya disposa d'una estructura sostinguda per dos pilars de pedra, assentats damunt la volta de l'església, que formen el comunidor, aquesta estructura és coberta amb teules sobre una encavallada de fusta); Sant Martí de Riudeperes a Calldetenes (tipus porxo, amb dos bancs a cada costat, a l'entrada del pati de l'església) i Sant Vicenç de Torelló (tipus torre, damunt la façana del temple, resultat de l'ampliació de l'antiga espadanya).

Pallars Sobirà: St. Just i St. Pastor de Son del Pi (tipus torre, torre de defensa transformada en comunidor) i Sant Julià d'Unarre à la Guingueta d'Àneu (tipus porxo).

Pla de l'Estany: Santa M. de Porqueres (tipus porxo, amb una rústica teulada); Sant Esteve de Sords (tipus torre sobre la porta d'accés al recinte del temple); Sant Andreu de Serinyà (tipus torre, amb grans obertures als quatre vents, rematant el campanar); Sant Feliu de Fontcoberta (torre campanar-comunidor cobert per una interessant teulada, a quatre vents, amb un ric enteixinat de fusta) i Santa Eulàlia de Crespià (comunidor, en forma de garita similar a la de Fornells de la Selva, en un dels angles de la façana).

Ripollès: Sant Julià de Vallfogona (tipus porxo, ensorrat vers el 1980, va ser ràpidament reconstruït -l'any 1985- aprofitant bona part dels materials originals); Sant Feliu de Rocabruna (tipus torre aprofitant el campanar d'espadanya) i Sant Sadurní de Fustanyà (campanar d'espadanya transformat en porxo-comunidor).

Vallès Occidental: Sant Fèlix de Sabadell (el comunidor es a la mateixa torre del campanar, sota la cambra de les campanes) i Santa M. l'Antiga de Santiga a Santa Perpetua de Mogoda (tipus porxo a la plaça del cementiri).

Vallès Oriental: Sant Esteve de Palaudariès a Lliçà d'Amunt (tipus torre amb coberta piramidal, construïda sobre el cor); Sant Pere de Bertí a Riells del Fai (tipus torre, ampliant els dos arcs de l'espadanya amb l'edificació, sobre la volta de l'església, de tres parets amb arcs, formant un nou i únic campanar comunidor); Sant Quirze Safaja (el comunidor es troba al segon pis del massís campanar del segle XVII); Sant Pere de Vilamajor (tipus torre adjunta al temple); Sant Esteve de la Costa del Montseny (tipus porxo, per la seva situació, és un dels més bells exemplars); Sant Esteve de la Doma (tipus torre a l'extrem sud-oest del temple, restaurat l'any 1959); Sant Muç de Cànoves (tipus torre sobre la façana de l'església) i Sant Mamet de Corró d'Amunt a les Franqueses del Vallès (tipus torre, sobre la mateixa església).

Bibliografia consultada

Palomo, Maria.- *Els comunidors*. Revista *Muntanya* del CEC núm. 721, juny de 1982.

Gomis, Cels.- *La bruixa catalana*. Ed. Altafulla. Barcelona 1987.

Sitjes i Molins, Xavier.- *Els comunidors de la comarca del Bages*. Revista *Dovella* núm. 28. Centre d'Estudis del Bages. Manresa 1989.

Dantí i Riu, Jaume.- *Impactes climàtics, percepcions i actituds a la societat rural catalana a l'època moderna*. Revista Pedralbes, núm. 26, any 2006. Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona.

Dalmau, Jordi.- *El rastre dels comunidors, la litúrgia de la meteorologia. Revista de Girona* núm. 246, gener-febrer de 2008.

Colussi, Ludovica.- *Comunidors, creus de terme, campanars, meteorologia popular i bruixes*. Revista cultural del Berguedà *L'Erol* núm. 103. Primavera 2010. ■

LES COVES: UN HÀBITAT UTILITZAT DES DE LA PREHISTÒRIA FINS A L'ACTUALITAT

Gener Aymamí i Domingo

Possiblement a algú li pot estranyar si es diu que a principi del segle XXI més de trenta-cinc milions de persones viuen en coves, clar que d'aquesta xifra, trenta-cinc milions són a la Xina i la resta, com veurem més endavant, estan repartits pels cinc continents.

Breus notes de localitzacions

En el vast continent d'Àsia citem com a exemple la cova Jhong al Nepal –zona de Mustang-. Al sud-oest de Mindanao, a les Filipines, hi ha diverses coves habitades encara pels tasaday. A Turquia, a part de la coneguda Capadocia i de molts habitatges subterranis trobem a prop de Hasankeye, en el Tudiskà, moltes cavitats emprades com a habitatge. Les coves nabatees del sud de Jordània han estat emprades pels beduïns durant segles. El poble troglodític de Kandovan a l'Iran, en són una petita mostra.

A l'Àfrica, destaquem, entre altres, el barri de barraques encastades a la muntanya d'Istabl Antar del Caire. Bandiagara i Segou a Mali. Els habitatges de Nalut a Líbia i sobretot Matmata a Tunísia.

Pel continent d'Amèrica trobem, als Estats Units, l'esplèndid conjunt de Mesa Verde a l'estat de Colorado.

A Austràlia fem esment d'un poblat troglodític nou, és l'assentament miner d'òpal de Coober Pedy.

A la vella Europa tenim molts exemples, les coves en els penya-segats de l'illa grega de Santorini, els habitacles troglodítics de Penhas Douradas a la serra de l'Estrella de Portugal o l'impressionant poble de Matera a Itàlia, però és a França on trobem nombrosos habitacles en coves, especialment en la vall del Loira hi ha tot un reguitzell d'habitacions subterrànies que paga la pena conèixer.

Pel que fa a la Península Ibèrica, possiblement la comunitat amb més habitacles d'aquesta mena és sens dubte Andalusia, i en especial la zona de Guadix – a Guadix i a Purullena hi ha dos interessants museus- i Baza (Granada) sense oblidar el barri de Sacromonte a la capital granadina, on també hi ha un recomanable museu. Igualment són força conegudes les coves de la localitat de Cuevas de Almanzora (Almeria) – obertes al públic- fem esment també de les cases-cova d'Hinojares, Pegalajar i Chiclana de Segura (Jaen) i de l'esplèndida vila de Setenil (Cadis).

A l'Aragó també en trobem en Épila, Muel, Borja, Salillas de Jalón, la Muela, Carinyena, Juslibol (barri de Saragossa) Moyuela, Maria de Huerva, Tremolinos, Orera, Ibdes, Jaraba, Monterde, ribes del Jiloca i Calataiud, totes dins de la província de Saragossa.

Cova habitada de la vall del Loira (França)

Habitada en l'illa de Gran Canaria

A Mallorca hi ha, entre altres, les de Es Cosconar i a les Canàries es localitzen a Tenerife i sobretot a Gran Canària on les trobem repartides per tota l'illa.

Per la comunitat de Castella-la Manxa en trobem per les províncies de Ciudad Real, Conca, Toledo, Guadalajara, però on hi ha major abundància i de màxim interès és en diverses poblacions de les ribes del riu Júcar en terres d'Albacete.

Per Castella-Lleó n'hi ha, entre altres, a Sòria i Palència, també estan documentats algun que altre exemplar en les comunitats de Madrid i Múrcia, però és en terres de les comunitats de Navarra, la Rioja i València on hi ha un ampli i interessant mostrari d'habitacles en coves.

A Navarra destaquem la zona d'Arguedas i Valtierra, per la Rioja la rodalia d'Arnedo i a la província de València fem esment de coves a Paterna, molt interessants –on hi ha un museu- i en la d'Alacant les de Rojales –també amb museu- Ontinyent i Crevillent.

Pel que fa a Catalunya hi ha localitzacions en moltes comarques, fer-ne una relació donaria com a resultat un llistat llarg i feixuc, així doncs citem algunes de les més importants.

Can Puig de la Balma (Mura) habitatge que es remunta als segles VIII i IX, avui Casa- Museu i residència rural.

El mas d'Esplugues (Castellcir), que ja apareix en documents del segle XII, fou habitat fins a l'any 2002 i en l'actualitat –en determinades èpoques de l'any- és obert al públic.

Tot i que a casa nostra no hi ha més cavitats troglodítiques museïtzades cal no oblidar-nos dels extraordinaris exemplars com la casa del Corb (Peramola) la casa de la Cova (el Bruc) Cova d'en Pere Roig (Prades) cova d'en Rossell (Àger) balma de Gramenet, cova de la Vansa i balma dels Carrers de Lluçà (Vilanova de Meià) balma dels Ferrers (Santa Maria de Besora) el Sunyer de Baix i la casa de la Corbera (Tavertet) les Esplugues de Mur (Guàrdia de Noguera) l'Espluga Sorta (Pont de Claverol) Cuberes i Solduga (Baix Pallars) Cova de la Vila (la Febró) la Covassa (Margalef) Balmes del Teixidor, Burbau i les Fleurs (Ripoll) habitacles troglodítics (Vespella de Gaià) Cal Cavallol o Ca la Rita (Odèn) els Òbits (Matadepera) les casetes del Bufi (Sant Llorenç Savall) balma de les Set Portes (Casserres) i un carrer d'Abella de la Conca que està arrecerat sota una balma en són només una petita mostra.

Una mica d'història

Durant els temps prehistòrics l'home va utilitzar les cavernes naturals com a lloc adient per a fer-ne un refugi o un hàbitat més o menys temporal a fi de resguardar-se del rigorós clima de la segona part del Würm antic –darrer període glacial- també esdevenien un lloc de fàcil defensa davant de feres i altres perills.

Va ser durant el Neolític (7000-3000 abans de l'era, en el Mediterrani occidental) en què l'home mitjançant el conreu i la domesticació d'algunes espècies animals va arribar a obtenir aliment, començant la transformació vers el sedentarisme i en conseqüència, s'abandonà la vida itinerant perseguint la cacera per passar a tenir un hàbitat estable en poblats a l'aire lliure, d'aquesta manera va néixer l'urbanisme i quedaren arraconades les cavitats que durant tants mil·lennis van emprar com a aixopluc.

En època històrica les cavitats s'abandonen definitivament com a lloc per viure, la seva situació en llocs apartats, la foscor i l'alt percentatge d'humitat les feia inhòspites i en conseqüència poc aptes per l'habitabilitat, no obstant, de forma ocasional com foren les diverses èpoques de turbulències històriques o de grans penúries econòmiques, l'home tornà a ocupar coves i balmes sense intenció però, de fer-hi un hàbitat estable, encara que, l'ocupació de moltes d'aquestes cavitats ha estat força perllongada arribant fins ben entrat el segle XX i en alguns casos fins a l'actualitat.

La invasió sarraïna del principi del segle VIII amb les posteriors incursions de pillatge, que abastaren bona part de territori català, que van durar fins al

Cova d'en Pere, Prades (Baix Camp)

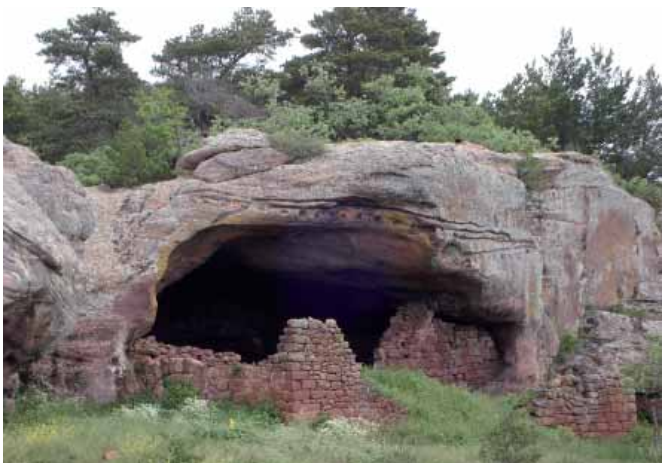

Balma de les Set Portes, Casserres (Berguedà)

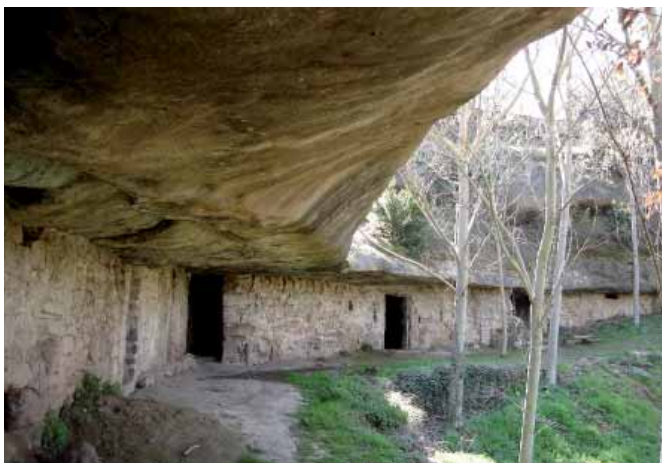

començament del segle XII, foren un motiu perquè molta gent emprengués el camí de la muntanya per tal de cercar reductes amagats.

Els massissos del Montsec, Montsant i Sant Llorenç del Munt, entre altres, són uns exemples prou eloqüents, ja que hi trobem establiments que s'inicien en aquesta època, en alguns casos són petits nuclis rurals i en altres són rústegues edificacions aixoplugades en balmes i abrics.

En èpoques de reconquesta, Catalunya fou terra de pas i de constants lluites entre les tropes àrabs i els francs procedents del nord, cosa que també afavorí la instal·lació d'hàbitats en zones amagades de muntanya.

A Catalunya el mas d'Esplugues de Castellcir fou habitat fins a l'any 2002, Ca la Rita a Odèn fins al 1964, la casa de la Cova del Bruc i la cova d'en Rossell d'Àger encara ho són -si més no de forma temporal- i moltes de les esmentades o van ser fins a meitats del segle passat.

Com a prova que en l'actualitat encara hi ha coves habitades citem que a primers de febrer del 2006 la premsa donava la notícia que a la Juncosa s'havia enfonsat una casa construïda dins d'una cova causant la mort del matrimoni que l'habitava.

Fora de casa nostra hi ha moltes coves habitades sobretot en la província de Granada. A l'any 2008 vaig assistir, amb la meva esposa, a unes Jornades Internacionals de Trogloditisme que es van celebrar a Guadix i ens vam hostatjar en una cova –per aquella zona n'hi ha moltes dedicades al turisme- i cal dir que és una experiència inoblidable. Aquestes coves estan excavades en la roca i formen com un llarg passadís on es van obrint les diferents estances, entre les habitacions no hi hi portes –només una cortina- ja que s'ha de mantenir un lleuger aireig i com que no hi ha finestres la foscor i el silenci és absolut i el descans assegurat, a més a més cal afegir les qualitats climatològiques que gaudeixen, ja que són temperades a l'hivern i fresques a l'estiu.

Ens van comentar que les coves eren molt preuades i sol·licitades, per menys de dos-cents mil euros no es trobava enlloc, una cova en condicions per a viure.

Hem llegit que cap a la meitat del segle XX la península ibèrica era el país de l'àmbit mediterrani amb major nombre de coves habitades, ja que en quaranta-dues províncies hi havia famílies que hi residien i a Andalusia es concentrava el quaranta nou per cent.

Tot i que en la zona mediterrània l'hàbitat en coves ja era conegut en temps dels àrabs, és al llarg del segle XIX i durant la primera meitat del XX en què degut a l'expansió demogràfica, la immigració, l'augment de superfície conreable degut sobretot a les desamortitzacions de Mendizábal (1836) i Madoz (1855) en tenir moltes poblacions escassetat d'habitatges i la manca de diners per part de la població, va fer necessari que s'empressin velles coves o se'n bastissin de noves.

Balma de les Fleurs. Ripoll (Ripollès)

En aquest context, a redós de les grans poblacions es crearen barris de coves que en els diversos *"Planes de la Vivienda"* que formaven part dels diferents *"Planes de Desarrollo"* de la dictadura franquista es van anar destruint en posar-los dins el mateix sac que les xaboles i les barraques, per aquest motiu a Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat i a Sabadell, per posar només uns exemples, gairebé no en resta cap vestigi.

Tipologia

Cal distingir tres tipus principals, les construccions adossades a una roca, en una cinglera o en un minso abric, en aquests casos l'habitacle aprofita la roca com a paret.

Trobem com a segon exemple les construccions bastides íntegrament dins de coves o balmes, aquest és el tipus més representat a Catalunya.

El tercer exemple el trobem en les coves excavades en la roca com són la majoria dels casos que trobem en el Llevant i Andalusia, aquí o bé s'ha anat excavant directament sobre la roca o s'excavava un pendent fins arribar a tenir una paret vertical que servia de façana a la cova, el terreny del davant s'explanava i es convertia en una placeta que feia les funcions de pati davanter.

En molts casos es foradava una mena de pou de grans dimensions -es feia un pendent per facilitar la feina- i a partir del qual s'anaven excavant diverses coves, aquest pou esdevenia un pati interior on hi havia les façanes de diversos habitacles.

Ha estat una ràpida llambregada a les coves emprades com habitació des d'època històrica, òbviament n'han quedat moltes en el tinter –o millor dit, en el disc dur de l'ordinador- però el meu desig és que aquestes línies serveixin, si més no, per adonar-nos de la importància que van tenir aquestes rústegues construccions, la majoria de les quals avui estan relegades a l'oblit. ■

GRÀCIA PER POMPEU FABRA

Petita crònica d'un amor amb obstacles

Jordi Mir i Parache

La restitució el dia 18 de febrer de 2012, del monòlit dedicat a Pompeu Fabra a la plaça de Lesseps ha tancat el cercle, massa llarg i tortuós, que la vila de Gràcia va obrir fa quaranta-quatre anys per honorar-ne la memòria.

Aquesta voluntat ve néixer amb força quan el 1968 tot el país es va unir per commemorar el centenari de la naixença del seny ordenador de la nostra llengua. No és difícil d'imaginar que, tot i l'evidència de ser una causa justa, les circumstàncies polítiques del moment van ser un fre complicat de superar per al clam popular. No va ser possible el gran monument que es pretenia per a l'ocasió, però així i tot cal destacar, com a mostra d'una

voluntat que no es deixava tòrcer, el nombre considerable d'actes que es van fer en honor seu a la majoria d'entitats cíviques i culturals gracienques entre les quals, no cal dir-ho, el Club Excursionista de Gràcia.

El resultat més concret d'aquesta pressió popular va ser, en el pla oficial, la imposició del seu nom a una avinguda, en aquell moment en estat embrionari, que arrencant de la plaça de Sanllehí havia d'anar fins a les torres de la Salut. No s'havia aconseguit tot el que hauria estat just, però Gràcia havia donat la cara per salvar la memòria del seu fill més il·lustre.

L'any 1982, amb les circumstàncies aparentment més favorables per poder fer patents els signes de la nostra identitat, es va celebrar a Gràcia la catorzena edició de les Festes Populars de Cultura Pompeu Fabra. La coincidència amb la commemoració del cinquantenari del *Diccionari general de la llengua catalana*, la gran obra fabriana, va fer que els actes promoguts en tot l'àmbit gracienc fossin amplis i brillants. L'ocasió era propícia per a insistir novament en la conveniència de perpetuar d'una manera material l'honor degut al Mestre. Així es va fer i l'acció va donar lloc a un acord formal per part del consell del Districte de Gràcia d'erigir-li un monument als Jardinets de la part alta del passeig de Gràcia. A l'hora de la veritat, però, problemes suposadament de tipus "tècnic" van capgirar el projecte i al darrer moment el monòlit de pedra montserratina amb un medalló de bronze amb l'efígie de Fabra, que havia estat preparat per a l'ocasió, es va decidir que fos col·locat a la part central de la plaça de Lesseps. La decisió, precipitada, no devia permetre valorar prou l'emplaçament escollit perquè el cas és que, a causa de

Monument a Pompeu Fabra a la plaça Lesseps de Barcelona. 8 juliol 1990.

la situació desavinent i d'una nul·la visibilitat, el lloc es va anar convertint en un racó poc menys que oblidat.

I va ser durant aquella mateixa dècada dels vuitanta que es va consumar un altre fet infaust. El seguiment que s'havia anat fent per tal d'assegurar la preservació de la part significativa que encara es conservava de la casa nadiua de Fabra al carrer de la Mare de Déu de la Salut cantonada al carrer de Larrard, també va ser inicialment presa en consideració per l'Ajuntament gràcies al fet que estava inclosa en una zona destinada a equipaments. Una sobtada modificació de la qualificació urbanística va fer, però, que en un obrir i tancar d'ulls ja s'hi estigués construint un edifici de nova planta. Un fet malaurat, i sospitós, que va fer irremeiablement irrecuperable un espai que a hores d'ara podria ser un lloc destacat del patrimoni històric de Gràcia.

El plet popular perquè Fabra tingués la presència que li corresponia en el panorama urbà del seu poble continuava obert i onze anys després, amb motiu de la vint-i-cinquena i última edició de la Festes Fabra, ara a celebrar a la ciutat de Barcelona en conjunt, es va tornar a reivindicar la seva presència als Jardinets, lloc simbòlic on la vila de Gràcia es fon harmoniosament amb la ciutat que la va acollir. Tot i que es va aconseguir que al programa oficial hi constés la "inauguració del monòlit dedicat per l'Ajuntament de Barcelona a Pompeu Fabra, situat al capdamunt dels Jardinets del Passeig de Gràcia", la materialització d'aquest procés també va ser molt convulsa. Enmig de dubtes i després d'haver decidit pràcticament d'anul·lar-ne la intenció, es va resoldre d'una manera aigualida instal·lant a corre-cuita en aquell indret un baix relleu de Josep Clarà, fet el 1946, acompanyat de la llegenda *Barcelona a Pompeu Fabra*, composta a base de lletres metàl·liques arrenglerades sobre la gespa. Això passava el 28 de novembre de 1993 i tot i les vacil·lacions i les raons poc convincents que

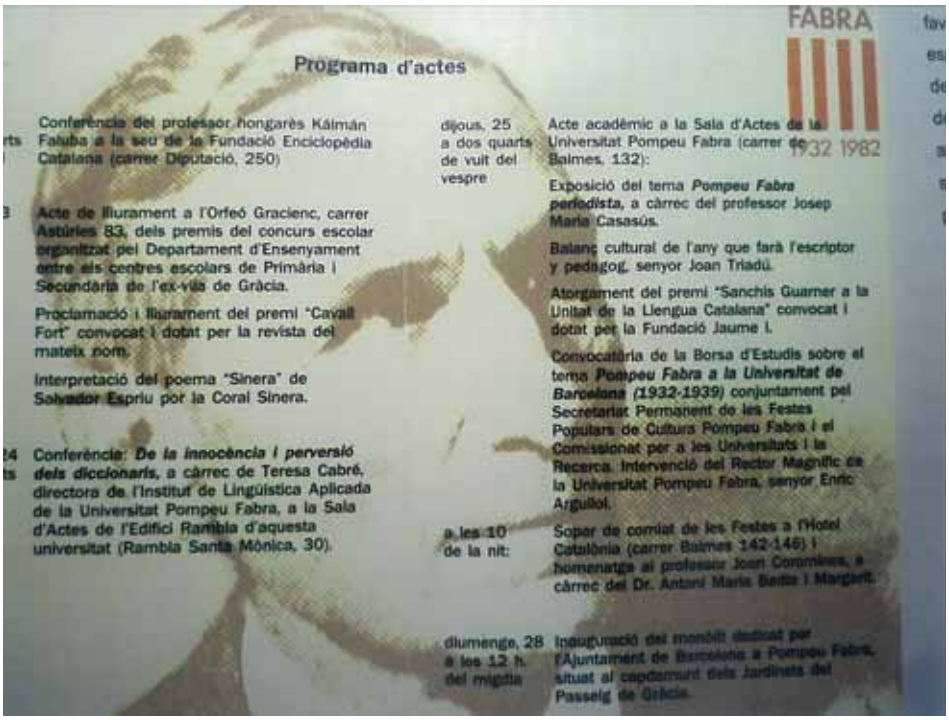

van portar a aquesta solució d'emergència, no va deixar de ser un nou pas en el camí de perpetuar la memòria fabriana, iniciat feia vint-i-cinc anys.

Aquesta doble fórmula –Lesseps-Jardinets–, que malgrat que no corresponia a allò que hauria estat desitjable de fet ja complia amb una presència concreta, tampoc no havia de durar gaire més enllà de deu anys. A l'entrada d'aquest segle la remodelació de la plaça de Lesseps, una més i que havia de resultar turbulenta, va comportar la desaparició, previsiblement temporal, del bloc montserratí per anar a parar a un magatzem municipal.

La restitució el dia 18 de febrer de 2012

Veient que la nova urbanització no donava a entendre que s'hi preveiés un nou i digne emplaçament, el Club Excursionista de Gràcia durant la preparació dels actes de la Renovació de la Flama de la Llengua Catalana que van tenir lloc el mes de febrer de 2009 ja es va anticipar a fer gestions per evitar l'"oblit" que s'ensumava. Efectivament, al cap d'un any es donava per acabat el desgavell urbà que havia suportat la plaça i la presència de Fabra hi havia estat ignorada.

Com que era evident que la majoria absoluta de les entitats veïnals i culturals de Gràcia encara se'n planyien, el 2011, aprofitant el canvi en l'estructura del govern municipal, es va tornar a plantejar el tema. Un tomb favorable en la receptibilitat de la demanda va fer que es renovessin les esperances i, després que el tràmit seguís un curs raonable, el dia 18 de febrer de 2012 es va dur a terme la restitució del monòlit en un espai visible i escaient de la plaça com és la part davantera de la Biblioteca Jaume Fuster. Amb un acte senzill però significativament enaltidor de la figura de Fabra, acollit amb sentiment per una concurrència nombrosa, es tancava d'una manera que hem de considerar satisfactòria, un procés que s'havia iniciat gairebé mig segle enrere.

Ara, una endreça franca a les portes de Gràcia, un monument al centre més espectacular urbanísticament i una avinguda ja consolidada a la zona on va néixer constitueixen, tot i la irreparable pèrdua del seu clos natal, el testimoni d'haver complert, finalment, amb el deure que tenen tots els pobles de recordar i enaltir dignament els seus fills. Fabra va tenir present tota la vida la seva procedència gracienca i Gràcia li ho ha agraït maldant per reconèixer-li-ho. ■

SENTIMENT DE NORANTA ANYS

Josep Roca (ex President).

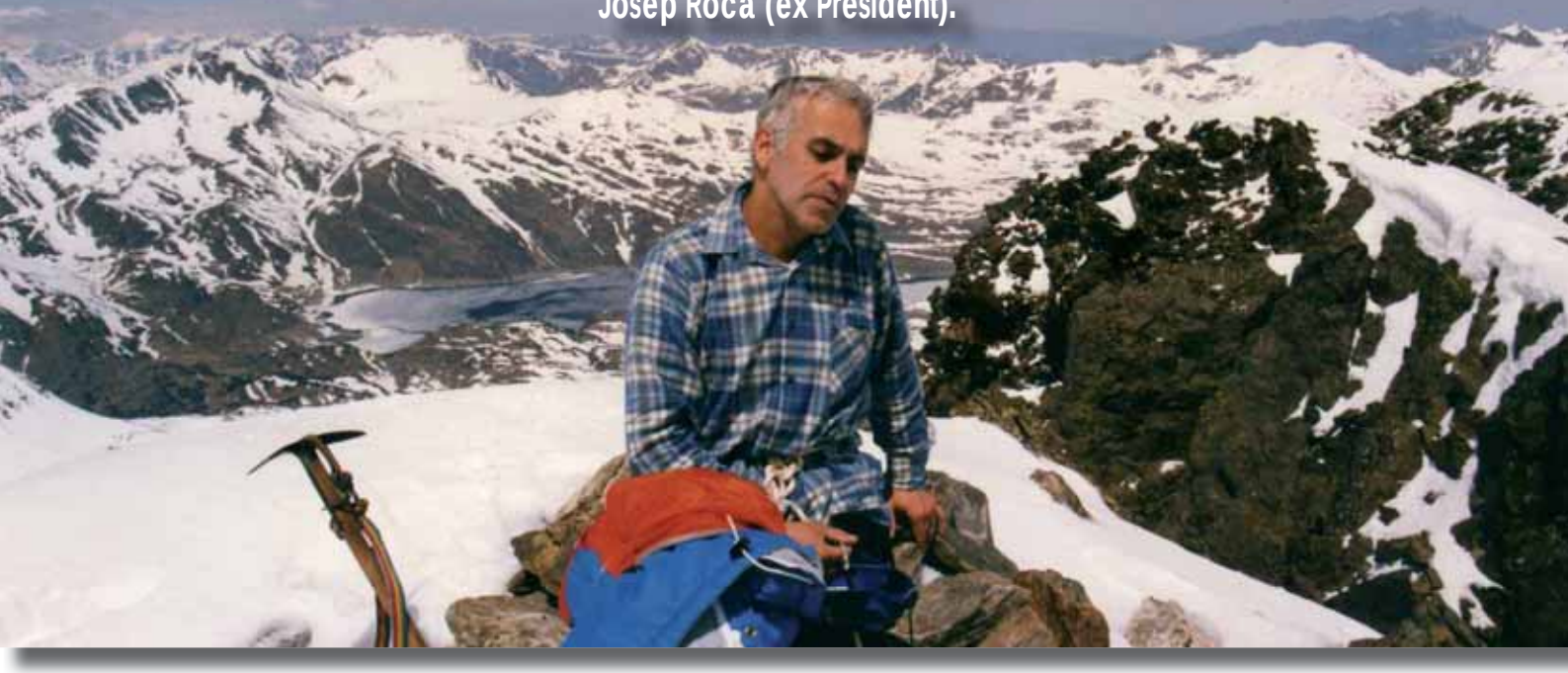

Tots els instants de la vida es poden considerar de moltes maneres. Sigui a nivell personal, col·lectiu, en present o en passat. Alhora de fer-ne relat també es pot dir que tots ells, aquells o aquests instants, són subjectius segons la situació i la percepció que ens transmetin o ens hagin transmès.

Es pot afegir que també ens fa sentir i motivar als humans, el que és futur. L'esdevenidor encara no concretat però intuït o anunciat i que sempre ocupa espai rellevant igualment.

Tot això és donat per la capacitat d'interpretar, discernir, valorar, etc., la qual tenim molt accentuada la nostra espècie.

En els fets col·lectius entre persones on ens identifiquem com a properes, les seves derivades són infinites. La identificació de cada u amb al grup escollit o de referència, és on més accentuat es mostra el sentiment.

En aquest punt s'entra en el capítol del sentir interior, el que sempre deixa rastre anímic. Tant en el que entenem com a bo com pel que l'interpretem a l'inrevés.

En el terreny de l'excursionisme, en totes les seves facetes i dins el concret àmbit del nostre estimat Club Excursionista de Gràcia, formem ja gran munió de persones que ens hi hem apropat al decurs de tots els anys de la seva existència. Podem pensar els contemporanis dels instants presents que majoritàriament, totes i tots les, o els, que algun moment ens hi hem identificat en el seu... esperit (?!) m'atreviria a manifestar que hem acceptat i acceptem que ha estat bona escola de vida i convivència.

Entre el fet natural i nosaltres, els qui ens hi apropem amb curiositat i desig d'aventura benefactora, el nostre "Gràcia", el veiem com a potenciador de sentiments entrecreuats que les persones fabriquem. Lloar en escrits o cantar fins hi tot, n'és mostra que ve de lluny. Des d'aquell mig borrós 1922, ja van voler els consocis fundadors de llavors deixar-ne rastre, considerant la necessitat de disposar de seu pròpia.

Ara, a 2012, el marc de la natura continua sent la gran palestra on la seva magnificència ens crida d'una manera o altra. També ens fa reflexionar i motiva gran part dels sentiment polièdrics que ens mouen a la descripció oral o escrita. Ens incita la muntanya vers l'aventura d'abraçar-la en els seus primers graons de comprensió, o sigui trepitjar-la, recórrer-la, fruir -ne... deixar que ens amari en positiu segons norma no fixada. Això, segons es miri, no té preu.

Som afortunats els que ens adonem d'això i, si és permès enaltir, conclouré que les persones que som socis d'aquest refugi, camp base, laboratori, cau, espluga, aixopluc, balma o potser niu, que és la nostra entitat del "Mai Enrera" podem vibrar d'emoció per la seva consecució dels noranta anys d'existència.

En aquest punt de satisfacció també procedeix a tenir un record pels que ja no compten en el món dels vius, però que la seva petja a l'entitat a col·laborat a fer possible alçar aquesta petita, i alhora, bona mostra de bondats. Joia franca en resum, que ens beneficia la unió de tothom que es consideri respectuós amb la Natura i amant de la muntanya.

Llarga vida per a tu! Estimat Club excursionista de Gràcia. Mercès pel molt que ens has reportat. ■

L`ESCUDELLÒMETRE

Carles Albesa i Riba

En un del darrers números de *Mai Enrera* (núm. 454, pàg. 10-13) vaig tractar, a partir d'una poesia de Pere IV, de les bandes, unes peces de la vestimenta excursionista usades el primer terç del segle passat, a l'entorn de les quals vaig fer algunes digressions.

Ara parlaré, també a partir d'una motivació literària i sense gaire exclusivitat, d'un altre element de l'equip excursionista, pràcticament contemporani de les bandes, si bé d'un ús més prolongat en el temps: l'escudellòmetre .

L'any 1916 Josep M. Có de Triola escrivia al seu llibre *Excursionismo*:

> "El comercio ha puesto a la venta un ingenioso modelo de hornillos portátiles -entre los excursionistas de nuestra región denominado 'escudellómetro'- extra ligero i de poco volumen, que prestan un buen servicio al excursionista, al que recomendamos su posesión"

Gairebé mig segle després, el 1964, el llibre de Pau Codina *Camping* ja n'anunciava la desaparició:

> "Eliminat ja quasi bé el veterà 'escudellòmetre' a base d'esperit de vi, i més recentment la gasolina i el petroli, que durant tants anys ens ha prestat tants bons serveis amb la utilització dels fogons coneguts amb el nom de Primus i Radius, avui quasi bé tothom s'ha decantat pel gas butà, per la seva rapidesa de muntatge, netedat i concentració de calories que fan el servei de cuina admirable".

També l'esmenta, amb una adjectivació una mica sorprenent, el *Manual d'excursionisme* de Josep Maria Batista i Roca, publicat l'any 1927:

> "La majoria dels excursionistes usen per a coure l'aparell conegut amb el nom bàrbar i barroer d''escudellòmetre', a base d'esperit de vi o de pastilles combustibles"

El mot no figura inclòs a cap edició del diccionari normatiu i sí, per exemple, al *Diccionari de la Llengua Catalana* (Enciclopèdia Catalana, 3a edició, 1993) que en dóna una bona definició:

> "Estri d'alumini, usat pels excursionistes, consistent en dos o més recipients que encaixen entre ells i que porta incorporat un fogonet d'esperit de vi per a coure o escalfar menjar"

No crec que el nom escudellòmetre fos cap marca comercial ni, com opinava Batista i Roca, un estrangerisme. Segurament és una paraula (acabada amb o: escudellòmetro) inventada per Santiago Rusiñol (1861-1931), que li serví de títol a un monòleg teatral que va estrenar l'any 1905 a Barcelona.

Al llarg de la mitja dotzena de pàgines de l'obreta, que aquell mateix any publicà la Tipografia L'Avenç, un savi "que sembla boig i potser ho és" inventa un artefacte monumental connectat a una xarxa de distribució domiciliària d'escudella:

> "Allí sobre la metròpoli veig aixecar-se l'Acròpolis que dedico a la humanitat. Mireu-la! A un costat hi ha les olles, immenses com cuirassats, com

Del catàleg de la casa Bavillesset de l'any 1936 (error d'impressió: on diu ½ litre ha de dir 1 ½).

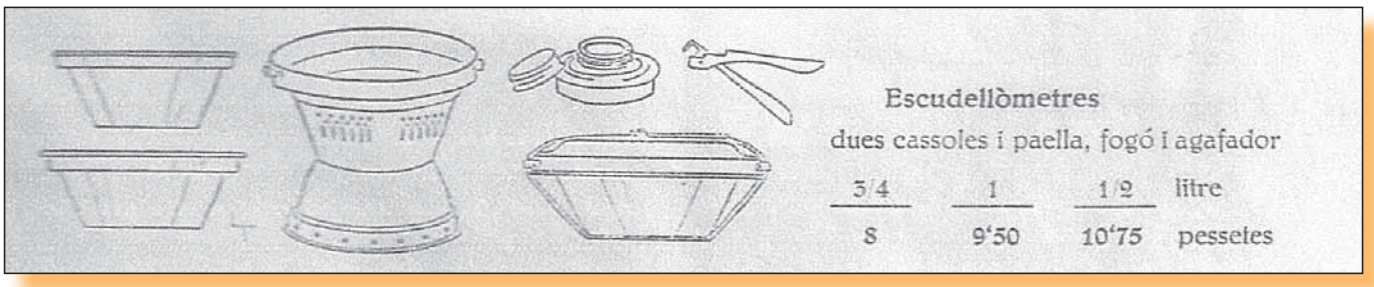

BATERIA CAMPO

Escudillómetros y fiambreras

Ref.	225	Escudillómetro 1 litro.
	226	Escudillómetro 1 ½ litro.
	227	Pinzas recambio escudillómetro.
	228	Fogón recambio escudillómetro.
	229	Batería familiar 7 piezas.
	230	Fiambrera redonda con separador.

Del catàleg de Deportes Puigmal de l'any 1967.

> catedrals, com castells portentosos; una olla d'acer de trenta mil tones pels fideus, i una de quaranta mil per l'arròs; a l'altre, l'olla de la carn; un purgatori de carn: mils de moltons i de vedelles entrant-hi a ramats, amb els pastors acompanyant-los fins arribar al bullidor; més enllà, la de les pilotes: carretades de pilotes com muntanyes de grava tova; al costat la cansalada; més enllà, la col, i la pedregada de cigrons, i tot, per l'aire comprimit anant a l'escudellòmetro, al temple del caldo, al bullit *màximus*, a l'alimentació popular, i d'allí a les canonades, i a passar per les aixetes, i a les cases dels pobres, dels menestrals, dels rics, de tothom..."

Ignoro com i perquè la paraula suposadament inventada per Rusiñol per denominar un cert artefacte fantasiós i enorme passà a donar nom a un senzill atuell de l'equipament excursionista.

La invenció de paraules, la seva aplicació i el reconeixement normatiu, són qüestions complexes i segurament enemigues de la pressa. A propòsit d'això, recordo una nota a peu de pàgina d'un llibre de Josep Maria Espinàs (*Viatge al Pirineu de Lleida*, Barcelona 1957, pàg. 235) sobre la paraula, "bixomets", inventada -diuper unes noies de Figueres, les germanes Viñas.

Espinàs la fa servir en una ocasió en tot el llibre:

> "El foraster mai no ha vist una cosa tan bèstia i pensa en l'avís del programa: Espectáculo altamente moral. Sent uns irresistibles bixomets"

I en diu que ell i alguns dels seus amics l'usaven familiarment per indicar que es passa vergonya aliena, que se sent el ridícul d'una altra persona, del qual ella és inconscient. És a dir, que s'experimenta l'angúnia del ridícul sense ser-ne la causa. Finalment afegeix que creient necessari i sense equivalent en llengua catalana el mot 'bixomets', es permet presentar-lo a la consideració de les autoritats lingüístiques, com un producte lliure i vigorós del geni de l'idioma.

. "Bixomets" no figura al *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Tampoc no apareix al *Diccionario de la Real Academia Española* la paraula "celistia" (celístia: claror dels estels), malgrat que fa més d'un segle l'escriptor i polític Víctor Balaguer ja demanava que aquest catalanisme hi fos inclòs, tota vegada que no té traducció al castellà i no hi ha manera de substituir-lo.

Deia Carner a "Com el Vallès no hi ha res":

> "Els cims de la rodalia
> es veuen amorosits
> d'una calitja, de dia,
> d'una celístia, de nits"

Santiago Rusiñol al Parc Badés, d'Arbúcies, els darrers anys de la dècada dels vint (foto del que fou consoci nostre Mateu Baucells de Brandia).

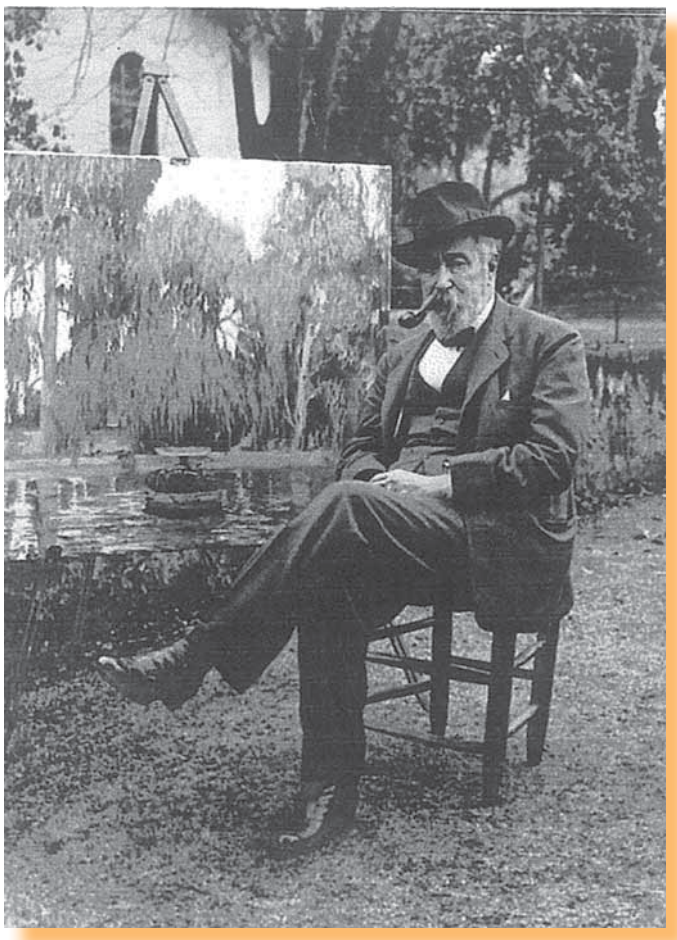

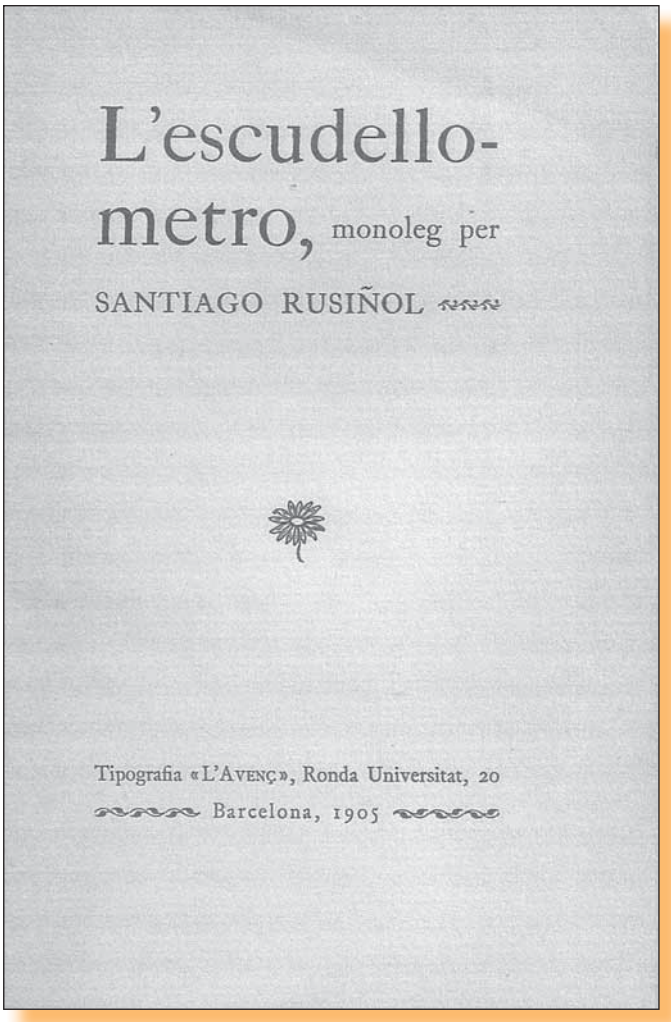
L'escudello-
metro, monoleg per
SANTIAGO RUSIÑOL

Tipografia «L'Avenç», Ronda Universitat, 20
Barcelona, 1905

Portada del monòleg L'Escudellòmetro
(11 pàgines de text - 18,7 x 12,2).

Tal com féu Espinàs amb el mot "bixomets", un company seu en aquell viatge a peu pel Pallars, l'Aran i l'Alt Ribagorça que relata al llibre esmentat, el futur premi Nobel de literatura Camilo José Cela, també va usar alguna vegada la paraula "celistia", prescindint del criteri canònic, com per exemple en el conte "Casto Moro, el mayoral de la zarza", inclòs al seu llibre *Timoteo el incomprendido y otros papeles ibéricos* (Madrid, 1980):

> "Casto Moro, que sabe que todo pasa a su tiempo debido, parece al contraluz de la celistia, del resplendor de las estrellas, un hombre escapado, como por descuido, de los versos de Antonio Machado".

Tornem, però, a l'escudellòmetre.

Quant a l'atuell d'ús excursionista d'aquest nom, diré que fa 75 anys, exactament l'estiu de 1936, un catàleg de la casa Bavillesset, del carrer d'Avinyó 8 i 10 de Barcelona, ja desapareguda, n'oferia un model amb duess cassoles i una paella, fogó i agafador, al preu de 8, 9'50 o 10'75 pessetes, segons que la capacitat fos de tres quarts de litre, d'un o de litre i mig. respectivament. Encara l'any 1967, un catàleg (en castellà) de Deportes Puigmal, del carrer Floridablanca 122, a tocar el d'Urgell, botiga també ja inexistent, en reproduïa fotogràficament un model d'un litre i mig, amb la curiositat que en deia "escudillómetro"

Pel que fa al monòleg teatral de Santiago Rusiñol titulat *L'escudellòmetro*, va ser estrenat la nit del 6 de març de 1905 al Teatre Romea, per l'actor Joaquim Vinyas, en una funció d'homenatge a l'autor i al mestre Morera, compositor de les il·lustracions musicals d'algunes obres curtes de caràcter poemàtic de Rusiñol, com ara *L'alegria que passa* o *La nit de l'amor*, que junt amb les comèdies burlesques *El malalt crònic* i *Els Jocs Florals de Canprosa* completaven el programa de la vetllada.

Personatge molt popular com a pintor, novel·lista i sobretot com a comediògraf, Rusiñol comptà amb el constant favor del públic català. La clau del seu teatre, segons Joan Fuster, consistia en l'esbós grotesc, la mordacitat versàtil i la pirotècnia de l'enginy.

Hi ha, però un altre Rusiñol, un Rusiñol jove i menys conegut, soci número 64 de l'Associació d'Excursions Catalana (AEC) i autor d'un parell de ressenyes d'excursions seves: "Impressions d'una excursió al Taga, Sant Joan de les Abadesses i Ripoll", feta l'any 1880 i publicada al primer *Anuari* de l'entitat, i "El castell de Centelles. Impressions i paisatges", del 1882 i apareguda als números 49 i 50 del butlletí social,.

Malgrat que al registre de socis de l'AEC constava com a professió de Rusiñol "del comerç", el cert és que aquell jove de dinou anys que pujà al Taga (2.040 m), en companyia d'Àlvar de la Gàndara i de Ramon Picó (i de la consegüent comitiva de cavalleries i mossos), ja va acreditar una gran facilitat per al dibuix, segons que es pot comprovar en vista dels que va fer en el curs de l'excursió, alguns dels quals va incloure a l'article. A més de reproduccions de capitells, frontis i frisos del monestir de Ripoll i d'un parell de tipus humans de la comarca, cal destacar, des del punt de vista excursionista, una vista del Taga des de la vall de Ribes i sobretot una extensa panoràmica, dibuixada des del cim, que abastava del Puigmal al Canigó.

Rusiñol acaba la ressenya amb aquest comiat:

> "Belles muntanyes del Pirineu, vores encisadores del Ter, claustre encantat de Ripoll, carrers ombrívols de Ribes, adéu-siau! Jo guardaré sempre al fons de mon cor, en les més amagades fibres de mes entranyes una recordança d'amor vers vosaltres, jo conservaré gravades vostres imatges en mon esperit com un dels records més preuats de ma jovenesa, com un dels somnis més agradables de ma vida, com un suau aroma de mon amor a la pàtria i a l'art".

Passats dos anys, a la ressenya de l'excursió al castell de Centelles, en arribar, "ben carregats de carteres, d'àlbums, de capses i para-sols" al peu del turó on s'assenten les restes de la fortalesa, exclama:

> "L'art i la poesia s'han unit per formar el conjunt que se'ns presenta davant!"

Del castell estant escriu:

> "Respirant l'aire fresc de la muntanya dalt d'aquest penyal, acostant-nos amb les ulleres els detalls de

El Taga des de la vall de Ribes (dibuix de Rusiñol, excursió de 1880).

Un jai de la vall de Ribes (dibuix de Rusiñol, excursió de 1880).

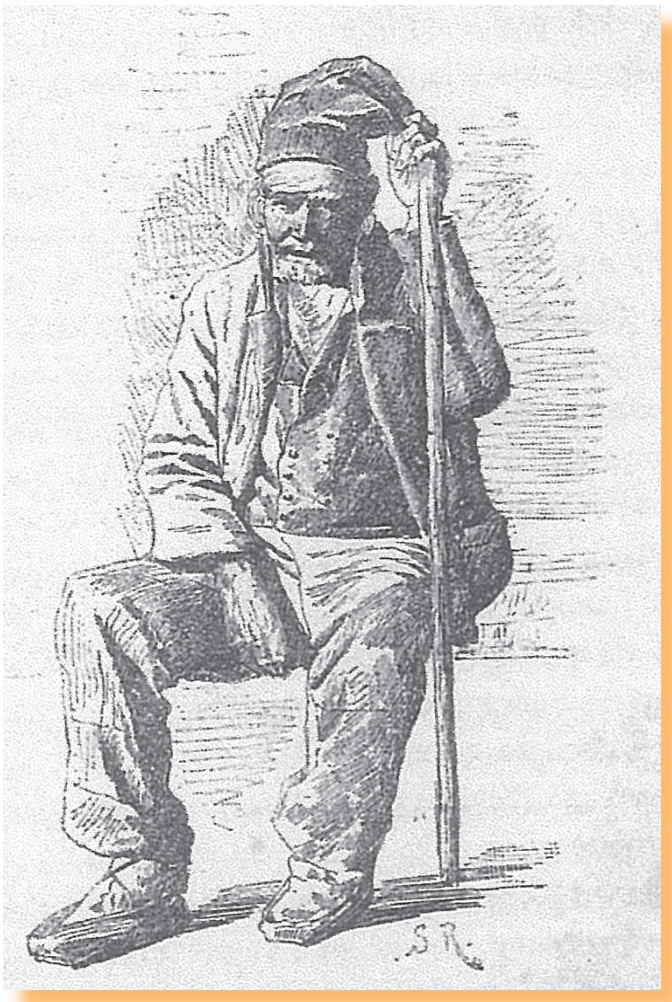

la grandiosa planúria apoiats en algun fragment, internant-nos per les ruïnes i contemplant-les de tots costats, improvisant cançons, comencem molts dibuixos i no n'acabem cap; vivint de pensament, nodrint-nos d'aire i aspirant olorosos perfums, així passem, els germans Llorens, el meu i jo [els components del grup], tres hores deliciose, i així, aquest és el comú parer, viuríem molts moments de la vida; mes el temps que no s'atura, ens ha passat volant, i amb verdader sentiment ens despedim d'aquest castell".

Rusiñol només va escriure sobre aquestes dues excursions, però dels dibuixos seus del castell de Montsoriu, del Matagalls i de les Agudes des de Sant Marçal que, segons consta al butlletí de l'AEC (núm. 44-45), l'autor cedí al museu de l'entitat, es dedueix que almenys cal afegir aquestes fites montsenyenques al seu historial excursionista.

El juliol de 1930 es complí mig segle de l'excursió de Santiago Rusiñol al Taga. .Aquell any estrenà al Teatre Novetats, de Barcelona, la comèdia *Miss Barceloneta* i va concórrer a l'Exposició Nacional de Belles Arts amb tres teles.

L'any següent, el febrer de 1931, Sitges li dedicà un gran homenatge i pel març, tingué lloc la ja acostumada exposició conjunta amb Casas i Clarasó a la Sala Parés de Barcelona. A mitjan maig, després de superar seriosos problemes de salut, es desplaçà a Aranjuez, on continuà pintant els famosos jardins, un dels seus temes pictòrics favorits, i on el sorprengué la mort, el dia 13 de juny, pràcticament amb els pinzells a la mà. ■

UNA ACAMPADA INSOSPITADA I UN BIVAC DE COMPLEMENT

Joan Cervera i Batariu

El que jo he fet, ho hauria pogut fer un altre.
Miquel Pairolí
"Octubre" – 2010

Unes tendes de campanya semblants -probablement- com la que van utilitzar Sherlock Holmes i el Dr. Watson i una cordada clàssica després del bivac real. (El tercer company fou el fotògraf). *-Les Oulettes de Gaube, al peu de la paret N. del Vinhamale- (Fotografia col·lecció Aurora Vila).*

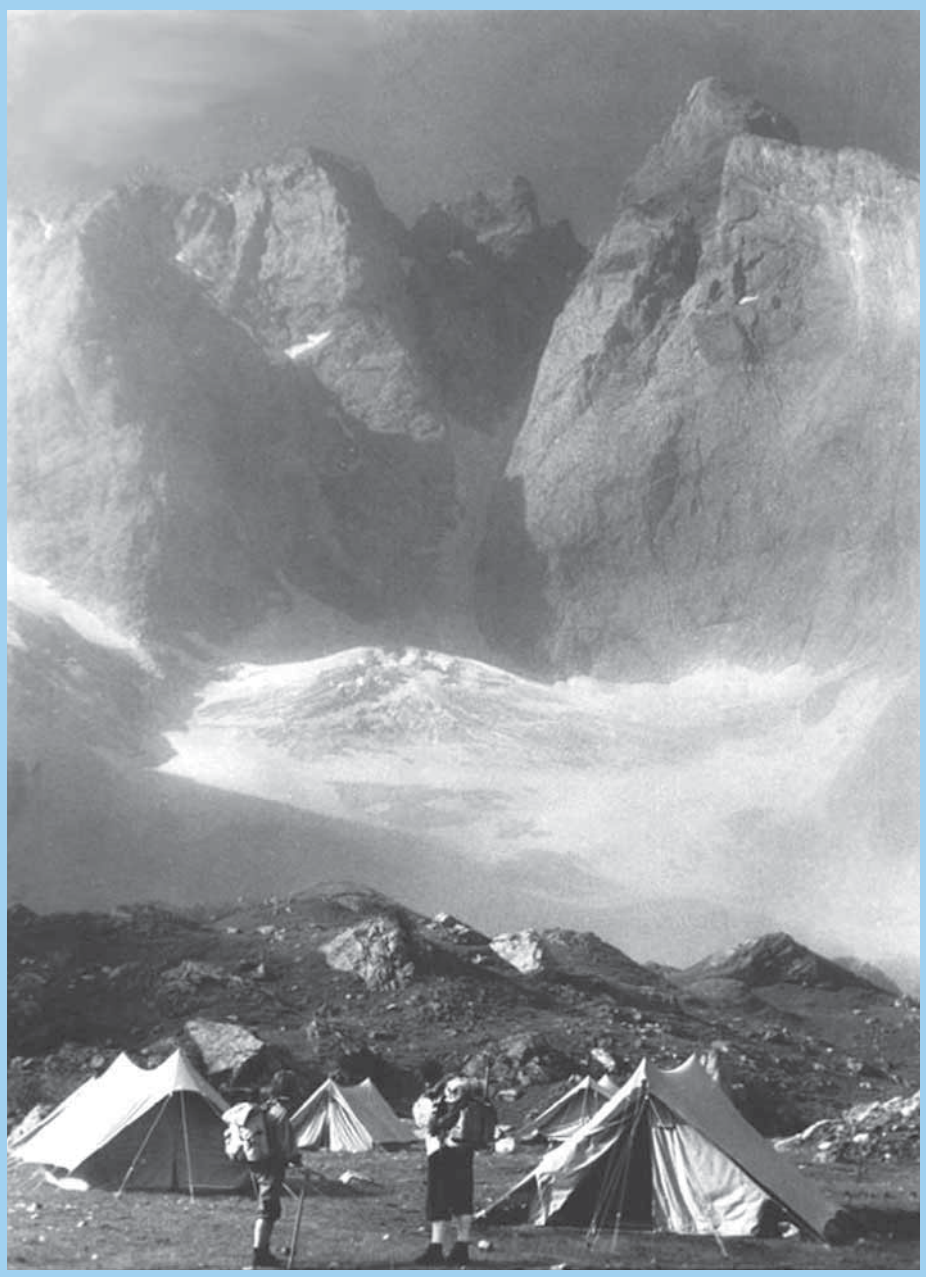

A les pàgines del suplement Cultura, annex al diari AVUI del 16 de juny del 2011, el periodista Lluís Llort fa unes reflexions al voltant de *"Pensar massa"*, afirmant –segons un article de l'University College de Londres- que les persones que pensen excessivament cremen més neurones, tenen una memòria pitjor i més tendència a la depressió. I, en aquest sentit, recull una historieta de Sherlock Holmes i el seu inseparable amic, el doctor Watson en ocasió d'una acampada que varen fer, suposo que per les altes terres d'Escòcia, si bé no ho concreta. De totes maneres no és gaire habitual en les narracions de Sir Arthur Conan Doyle situar les seves narracions detectivesques dins de la natura més pura. En realitat, acostumen a transcórrer en els bromosos carrers del Londres del segle XIX.

Sigui com sigui, i com que això del càmping, sobretot el de muntanya, el vaig practicar força en la meva joventut, el relat em va interessar i quasi em veig en l'obligació moral de traspassar-vos-el tal com l'he llegit: *Sherlock Holmes i el doctor Watson van anar de càmping i després de sopar, beure força vi i algun que altre whisky, es van posar a dormir. Hores després, un Holmes reflexiu com sempre va despertar Watson i li va preguntar què veia. "Milions d'estrelles", va respondre. "I això què li diu, Watson?". "Astronòmicament, que hi ha milions de galàxies i potencialment bilions de planetes; cronològicament, dedueixo que són al voltant de les tres de la matinada; teològicament, em fa pensar que Déu és totpoderós i nosaltres insignificants; astrològicament, observo que Saturn està a Lleó, i això és perillós, tot i que meteorològicament, demà farà bon dia... I a vostè, què li diu?". "Que ens han robat la tenda de campanya, Watson".*

El periodista acaba fent una consideració: "Meditem en la moral d'aquesta història´; bé, però tampoc gaire". En tot cas, queda en les vostres mans la resolució de si hem de qüestionar-ho tot, o simplement no cal donar-hi gaires voltes...

D'altra banda, el record em porta a una situació semblantm però al revés. Una cordada clàssica de tres escaladors anava de travessa pel Pirineu central, fa més de mig segle; érem la meva dóna, un company de moltes aventures muntanyenques, i jo. La caminada se'ns va allargar. Gaudíem de la boscúria de diferents tipus d'arbres; les herbes i les flors; el rocam i els líquens; els llacs i els alegres saltants d'aigua; algun esquirol i, més allunyats, uns quants isards. Les arestes de les muntanyes tancaven l'horitzó amb els pics encara nevats, i les esveltes crestes, les bretxes i els gendarmes petris semblaven ser a l'aguait... Tot es va conjurar per no deixar-nos arribar a temps al refugi. Prenguérem ràpidament una decisió: cercaríem una roca grossa que ens servís d'aixopluc. Després de sopar (amb una mica de vi de la bota de Sant Ferriol, però gens de whisky) disposàrem el bivac. No entràrem gaire endins de la roca, restàrem amb el cap fora del sostre que ens protegia, contemplant la immensitat del firmament, amb aquell blau foscant foradat, només, pel parpelleig dels incomptables estels, nebuloses i constel·lacions. No sé el temps que va transcórrer, ni què vaig somiar: potser un cim inaccessible que tan sols jo he assolit? Una remor profunda em va despertar. L'Aurora i el company segueixen dormint. On sóc? Les llumetes planetàries han desaparegut, s'han apagat! les han robades?... És possible que les estrelles també se'n vagin a dormir? No, tot és més senzill. Uns núvols negres de tempesta han cobert i transformat el firmament. Gairebé sense solució de continuïtat un tro sec, com un cop fort de timbala, ens posa a tots tres en moviment. Capgirem els cossos, ens internem al màxim en la breu balma per arrecerar-nos de la pluja, i unes gotes, grosses com un duro de plata dels d'abans, cauen impetuoses sobre la terra i el tarteram. El vent, una gropada, un torb sobtat, ens envolta i ens domina. La gran roca escollida ens protegeix, i demà ja serà un altre dia... bo?, esperem-ho. I fou bo, i gaudírem d'una cresta granítica, amb la roca encara humida i fresca, que ens permeté una escalada perfecte fins al cim anhelat.

La parella de detectius, mundialment més famosa, anaren a dormir sense veure les estrelles i es despertaren sota la seva resplendor. Nosaltres, una modesta cordada pirenaica, anàrem a dormir voltats d'estels i ens despertàrem en la foscor. La literatura i la vida tenen, de vegades, aquests contrastos. ■

POL SUD

Víctor Riverola

«Ha passat el pitjor... S'han esvaït tots els somnis. Déu Sant! Aquest és un lloc espantós! I ara tornar a casa, fent un esforç desesperat... Em pregunto si ho aconseguirem». El capità Robert Falcon Scott, al capdavant de l'Expedició Antàrtica Britànica, va escriure amb prou feines aquestes notes en el seu diari, amb les mans a la vora de la congelació i tancat per l'escorbut. Havia arribat al seu objectiu, el Pol Sud geogràfic (90 º 0 '0''S 0 º 0' 0''O), amb un mes de retard sobre el seu gran rival, Roald Amundsen, un veterà explorador noruec, ambiciós i metòdic, que ja comptava amb un historial enlluernador quan va posar el peu al punt més austral del planeta, el 14 de desembre de 1911. Dimecres que ve es compliran cent anys. En aquell altiplà gelat i assotat pel vent, a gairebé 3.000 metres d'altitud, un desolat Scott, acompanyat de quatre homes, va veure la tenda i la bandera instal·lades pels noruecs i va saber que havia perdut. Però se li va revelar alguna cosa més: el món al seu voltant tenia el color d'una mortalla, pàl·lida i espectral. No hi havia esperança. El rigor havia guanyat la passió. El professional, l'aficionat.

Les històries d'Amundsen i Scott, el seu triomf i tragèdia, van quedar per sempre entrellaçades en la gran crònica de l'edat heroica de l'exploració a l'Antàrtida, a principi del segle XX, quan els països van fixar la seva mirada en els tres pols del planeta (acceptat l'Everest com a membre d'aquesta llista) i van establir un pols incruent. L'orgull nacional comptava tant, o més, que la curiositat científica. Els britànics van estar en totes les pomades.

És clar que, a diferència d'altres escenaris, l'exploració de la Terra Australis Incognitano tenia parangó, no calia enfrontar-se a animals salvatges ni indígenes hostils (de fet, va ser autènticament descoberta pels seus exploradors, ja que mai va habitar-hi ésser humà). L'oponent era més formidable: vents de fins a 300 quilòmetres per hora, temperatures inferiors als 50 graus sota zero, un oceà amb aspecte de criatura viva, una banquisa que atrapava i triturava els vaixells, una costa gairebé sense ports naturals i llargs dies de gelat silenci. La lluita s'establia entre l'aventurer i les forces desencadenades de la naturalesa, entre l'home i els límits de la seva resistència.

Encara que alguns historiadors creuen que l'espanyol Gabriel de Castella va poder veure les illes Shetland del Sud el 1603 i el britànic James Cook va ser el primer a creuar el Cercle Polar Antàrtic i circumnavegar el continent en la dècada de 1770, la confirmació que al final del Passatge de Drake

havia alguna cosa més que un buit impenetrable va arribar el 19 febrer 1819: l'anglès William Smith va albirar de manera casual l'illa Livingston quan viatjava des de Montevideo a Valparaíso. Els caçadors de foques van prendre les Shetland i l'extrem nord de la península Antàrtica al llarg del segle XIX, abans de l'arribada dels grans exploradors. Francesos, alemanys, belgues, australians i japonesos van llançar els seus vaixells cap al desconegut (notable va ser el viatge d'Adrien de Gerlache en 1898-99 a bord del Bèlgica», la primera expedició a hivernar en aquella regió; Amundsen hi va participar com a segon oficial i va demostrar de quina pasta estava fet). No obstant això, la rivalitat entre britànics i noruecs va escriure les pàgines més memorables.

Scott i Shackleton es van associar el 1901 i, a bord del Discovery, van inaugurar gran heroica caracteritzada per la manca de recursos i la lluita contra l'adversitat. Juntament amb el doctor Edward Wilson van arribar fins als 82 º 17 ' sud, a gairebé 1.200 quilòmetres del seu objectiu, i van haver de tornar després de passar un infern. Els tres homes no sabien esquiar bé ni guiar els gossos i van acabar malalts i insultant al mig del no-res. L'irlandès Ernest Shackleton havia après poc dels seus errors quan el seu vaixell Nimrod es va fer a la mar el 1907. Sense Scott (després del periple anterior es va jurar que mai més rebria ordres de ningú) i amb ajudants de confiança (entre ells Frank Wild, que l'acompanyaria anys després en la llegendària expedició del Endurance), va partir, salpar l'octubre de 1908 de Cap Royds, a la Gran Barrera de Gel, amb deu cavalls i nou gossos. Els equins relliscaven i queien i van acabar formant part de la dieta dels expedicionaris. Van arribar fins als 88 º 23 ' sud, a uns 160 quilòmetres del Pol. Famolencs, congelats i encegats per la blancor de la neu, van decidir fer mitja volta i viure, abans d'assolir la glòria i morir cobrint etapes de 36 hores sense descansar. Aquests antecedents van marcar el gran acte que anava a representar.

Nascut el 1872 en el si d'una família benestant de marins i armadors, Roald Amundsen va sentir des de nen una fascinació per les regions polars. Després de sobreviure a l'hivern antàrtic en el Bèlgica, el 1903 va salpar rumb al nord a bord del veler Gjøa darrere d'un somni: triomfar allà on l'anglès John Franklin havia fracassat entre 1845 i 1848, el terrible Pas del Nord-oest entre els oceans Atlàntic i Pacífic. Aquell èxit no només li va donar renom internacional, sinó que el va dotar de l'aprenentatge i les eines necessàries per a futures empreses. Va adoptar les tècniques de supervivència dels esquimals Netsilik -vestidures de pells de ren, ús de trineus amb gossos de tir, raquetes de neu, iglús ...- i, quan es va plantejar una expedició al Pol Nord, ja era tot un expert. Després de saber que el nord-americà Robert Peary havia trepitjat el punt més septentrional del globus (6 d'abril de 1909; avui la seva gesta és posada en dubte), va canviar d'idea i va enfilar cap al llunyà sud amb el Fram, vaixell propietat de Fridtjof Nansen, un altre llegendari explorador noruec.

Amundsen tenia 38 anys quan va arribar el gener de 1911 a la Barrera de Gel de Ross. Va ancorar el Fram en la Badia de les Balenes i va aixecar el seu campament, que va anomenar Framheim. No va deixar res a la improvisació: sotmetre els queviures, equipaments, homes i animals a un escrutini implacable, conscient que qualsevol mínim error podria despertar la mort. Robert Scott, per la seva banda, havia fondejat el balener Terra Nova a l'Estret de McMurdo, 96 quilòmetres més lluny del Pol que Amundsen. Els plans del capità de la Royal Navy passaven per seguir la petjada oberta per Shackleton. Igual que el seu antic company i, més tard, competidor, va utilitzar cavalls manxús (malgrat la seva demostrada ineficàcia en aquest terreny), a més de trineus a motor que no funcionaven i gossos que ningú sabia guiar. Amundsen, que va seguir la seva pròpia ruta, només va usar gossos i no va tenir problema a sacrificar-ne vint-i-quatre per alimentar la resta de la rajada, una part de la carn va quedar emmagatzemada per al viatge de tornada. El campament on va ocórrer aquest luctuós succés es va anomenar la Carnisseria.

Ambdues expedicions van partir a l'octubre de 1911. Per davant, 1.300 quilòmetres de desolació sense fi. Els noruecs van aconseguir la meta sense incidents i van aixecar al Pol Sud una tenda on Amundsen va deixar una carta per al rei Haakon VII. «I unes línies per Scott, que penso que serà el primer a arribar després de nosaltres». Ho va fer transcorreguts trenta-quatre dies. Pinzellades del seu espantós viatge de tornada han arribat a nosaltres. «Morirem com a cavallers. Espero que això demostrarà que la capacitat de treure forces de flaquesa i de patir no ha desaparegut de la nostra raça. Si haguéssim viscut, podria explicar una història de penalitats, resistència i valor dels meus companys, que hauria commogut el cor de tots els anglesos. Aquestes precipitades notes i els nostres cadàvers ho faran per mi ». «És una llàstima-va apuntar el 19 de març-, però no crec que pugui escriure més».

Els seus cossos i el diari van ser trobats el novembre de 1912. ■

EL RELAT D'UN EXILI

Sandra Serra

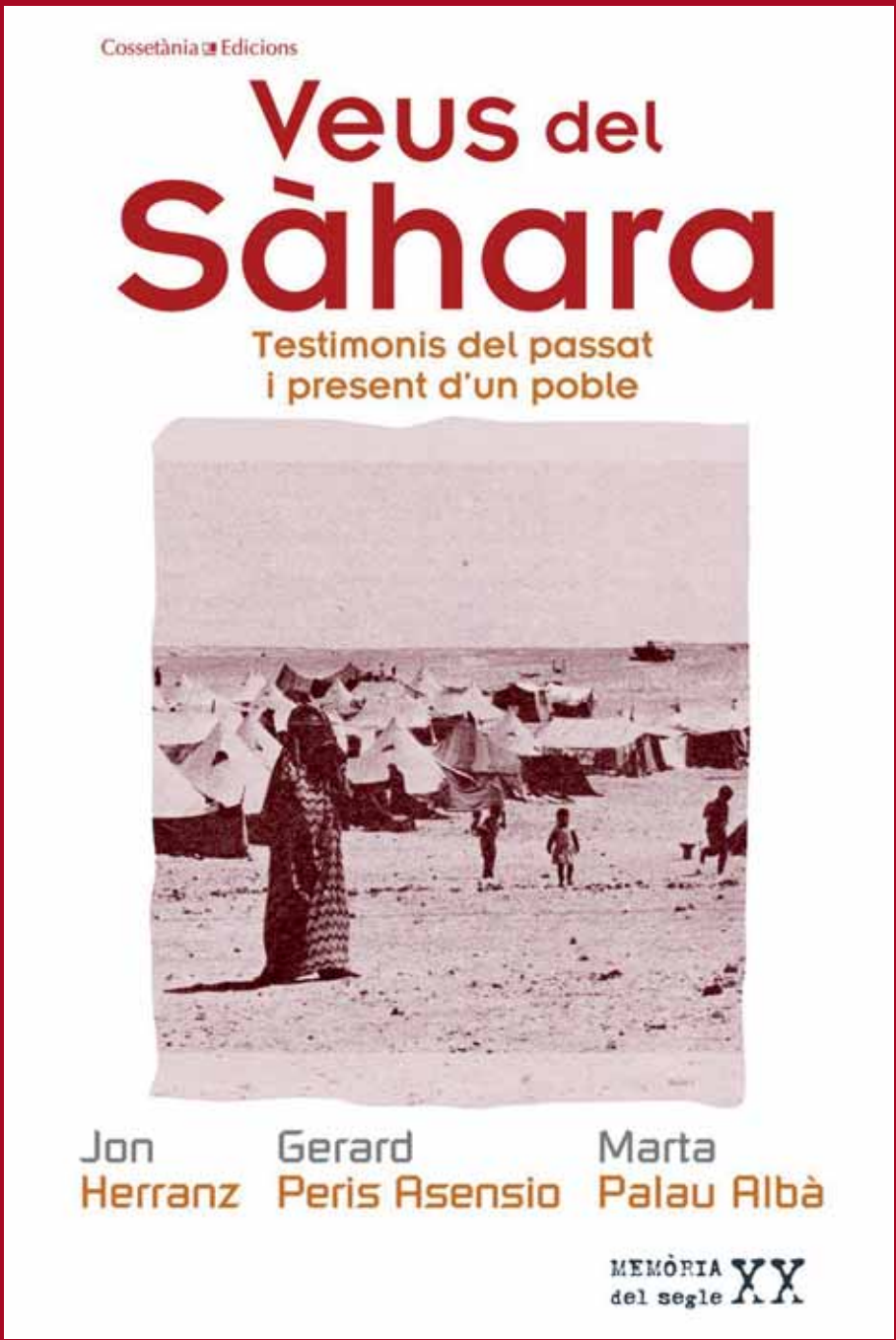

Des de fa més de 30 anys la major part del poble del Sàhara Occidental espera pacient al desert algerià la resolució del conflicte internacional que els ha forçat a exiliar-se lluny de casa seva. Durant més de deu anys considerats com a ciutadans de la província 53 de l'Estat Espanyol, els sahrauís van veure com un desastrós procés de descolonització, sumat a les invasions marroquina i mauritana l'any 1976, els deixaven sense més opció que l'assimilació dins uns països que els eren estranys, o la resistència per fer valer la seva pròpia identitat. Dècades després, aquesta resistència continua vigent, fent-se palesa en uns campaments de refugiats de Tinduf on viuen unes 100.000 persones en una situació humanitària límit, però també en els territoris ocupats pel Marroc, l'autèntica terra del Sàhara Occidental, on els sahrauís sobreviuen en una situació d'exclusió social i d'opressió absoluta.

Interessos internacionals que han superat la pròpia naturalesa local del conflicte han silenciat moltes vegades la veu dels autèntics protagonistes, aquells que van sofrir i van viure en les seves pròpies carns el devenir de la situació, i que encara avui dia rememoren tot el que va passar. Escrit a sis mans per Jon Herranz, Gerard Peris i Marta Palau, el llibre *"Veus del Sàhara. Testimonis del passat i present d'un poble"*, d'Edicions Cossetània, recull els testimonis d'aquests sahrauís que avui resten a l'exili, però que esperen retornar a casa seva sabedors de la legitimitat de les seves aspiracions.

Amb una narració en primera persona monologada i preludiada per una breu introducció de cada personatge, *"Veus del Sàhara"* és una recopilació de tretze casos seleccionats d'entre el gran nombre d'entrevistes que varen fer els autors. Tretze testimonis de vida que, des de les seves circumstàncies personals, expliquen el que han estat les darreres dècades d'història del poble sahrauí. Amb la seva narració polifònica, els testimonis abracen diferents camps socials: metges, comandants de l'exèrcit, civils, historiadors, polítics, guerrillers, presoners de guerra, pastors de camells, poetes... A *"Veus del Sàhara. Testimonis del passat i present d'un poble"* són ells mateixos que expliquen la seva història, compartint tant detalls tendres com colpidors per tal de conformar el gran mosaic de la història d'un poble. ■

Nota de Redacció.- *El contingut d'aquest llibre (facilitat per un estimat amic que tingué la responsabilitat de diversos càrrec institucionals dins l'esport català), em va atraure ràpidament l'atenció i, sobretot, em portà a reflexionar sobre dos àmbits i situacions que hi queden clarament reflectits.*

Per exemple, l'espai on es desenvolupen els fets: el desert, per una banda, i el nostre propi camp d'acció, la muntanya. El desert del Sàhara, el més extens del món i la serralada de l'Himàlaia, la de més alçària del planeta, són dos indrets geogràfics que ens agermanen i on el silenci i la petitesa humana pot traduir-se fàcilment en un sentiment èpic i, alhora, de modèstia davant de tanta immensitat. Seria convenient que els excursionistes no oblidéssim mai aquesta relació de transcendència i humanitat.

Un altre aspecte que se'm féu ben patent fou retrobar la mateixa font de colonització, si bé en circumstàncies prou distants però amb resultats no tan diferents. Tots dos pobles -el sahrauí i el català- tenen pendent el reconeixement de les seves respectives llibertats nacionals.

És, doncs, aquesta situació la que fa imprescindible preservar la Memòria Històrica, tal com han fet Herranz, Peris i Salou. Només el ple coneixement del passat d'aquestes dues realitats nacionals -una atlàntica i l'altra mediterrània que no volen deixar de ser el que són- permetrerà poder avançar cap al futur sense caure en repeticions estèrils. Els excursionistes hi podem col·laborar activament, tant ajudant al poble sahrauí com aportant informació al Memorial Democràtic Català.

Joan Cervera i Batariu

RESTITUCIÓ DEL MONÒLIT A POMPEU FABRA

La restitució del monòlit a Pompeu Fabra, que degut a les obres de reorganització de la nova plaça Lesseps, va ser retirat fa uns anys, ha estat un acte que el món excursionista, entre altres, ha celebrat el passat 18 de febrer.

El Districte de Gràcia va interessar-se des del primer moment en el seu retorn, i ha escollit, amb encert, l'emplaçament just davant la biblioteca Jaume Fuster.

Agraïm a totes les autoritats assistents, l'interès demostrat i reproduïm les paraules del president del Taller d'Història, Joan Àngel Frigola, que honoraven, en nom de tots, el mestre Pompeu Fabra.

Pompeu Fabra

"Fabra ha estat el català més important del nostre temps perquè és l'únic ciutadà d'aquest país, en aquesta època, que, havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible. En aquest sentit, no hi ha ningú més que s'hi pugui comparar. El destí de Fabra ha estat únic, gloriós, exclusiu. Feia molts anys, feia moltes dotzenes d'anys, que no s'havia produït en el nostre país un cas semblant. En el nostre temps concretament totes les empreses de caràcter col·lectiu i els homes que s'hi posaren davant tingueren un destí mancat, foren emportats avall per una catàstrofe sense precedents. De l'inenarrable, fabulós naufragi, només queda dempeus una obra i una figura: la figura i l'obra de Pompeu Fabra."

Aquestes són les paraules utilitzades per Josep Pla per definir la figura de Pompeu Fabra als seus Homenots. D'ell en diu també que "és l'únic català a qui tots els catalans han obeït plenament".

Pompeu Fabra i Poch va néixer el 20 de febrer de 1868 al número 32 del carrer Mare de Déu de la Salut, de la Vila de Gràcia. Era fill de Josep Fabra i Roca, que fou alcalde gracienc en diverses ocasions, i de Carolina Poch i Martí. Després de viure un temps al carrer Gran, la família va anar a viure a Barcelona quan Pompeu tenia 6 anys.

Ha estat, de ben segur, un dels personatges graciencs més importants de la història de la nostra vila. En parlar de Pompeu Fabra, tothom pensa en la gran tasca de normalitzador de la llengua catalana, en el pare de la gramàtica catalana i del Diccionari General de la Llengua Catalana. Ben segur que aquestes són algunes de les seves facetes més importants, però el personatge va molt més enllà. A més del Fabra lingüista, gramàtic i lexicògraf, hi ha un Fabra catalanista i compromès amb el país i, encara –i això no és tant conegut-, un Fabra estretament relacionat amb el món de l'esport.

Tornem un moment a Josep Pla, que ens el descriu: "D'entrada, semblava un senyor d'una normalitat absoluta, un senyor de mitja estatura, flac, ossat, rigorosament afaitat, d'ulls blavissos però intensos, d'una presència modesta però real, vestit de gris, que alternava amb el blau marí quan es mudava, d'un acolliment amable però caut i circumspecte, d'una total simplicitat, desproveït de gesticulació, mancat de pintoresc, silenciós, pausat, lent, en fi, un senyor que fumava la pipa amb el millor tabac ros que podia obtenir".

Aquest senyor "que semblava d'una normalitat absoluta", vas ser, en realitat, d'una importància cabdal per a Catalunya.

Va fer estudis d'enginyer industrial i, fins i tot, va estar vivint durant 10 anys a Bilbao, on va ocupar una càtedra de Química, però allò que el va interessar de ben jove va ser l'estudi i la correcció de la llengua catalana. Als 23 anys ja havia escrit el Ensayo de gramática del catalán moderno. En aquella època va formar part de la redacció de l'Avenç, des d'on va promoure una important campanya per a la reforma ortogràfica del català.

Tot i estar vivint a Bilbao, va ser un dels participants més actius i destacats del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'any 1906. Cinc anys després, el 1911 torna a Barcelona per fer-se càrrec de la càtedra de català que havia creat la Diputació de Barcelona i va entrar, també, a la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. És a partir d'aleshores que va poder dedicar-se plenament a la seva passió, la llengua. Va ser president, en diverses ocasions, tant de la secció Filològica, com del mateix Institut d'Estudis Catalans.

Una de les seves preocupacions va ser l'ensenyament, bona mostra n'és el Curs mitjà de gramàtica catalana, que va ser publicat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

Més enllà de la seva gran tasca de normalització de la llengua catalana, Pompeu Fabra va participar activament en la vida social i política del país. L'any 1913 es va presentar a les eleccions municipals per Gràcia, però no va ser escollit. Pel que fa a la societat civil, l'any 1930 va ser el primer president de Palestra, una entitat catalanista fundada, entre d'altres, per Josep Maria Batista i Roca, que tenia un tarannà educatiu i patriòtic: organitzava cursos d'història, literatura, art, i llengua catalanes; cercles d'estudis de dialèctica, acampades, excursions i competicions esportives, així com campanyes d'acció social i cultural.

Perquè la seva vinculació amb el món de l'esport és una altra vessant, tot i que poc conegu-

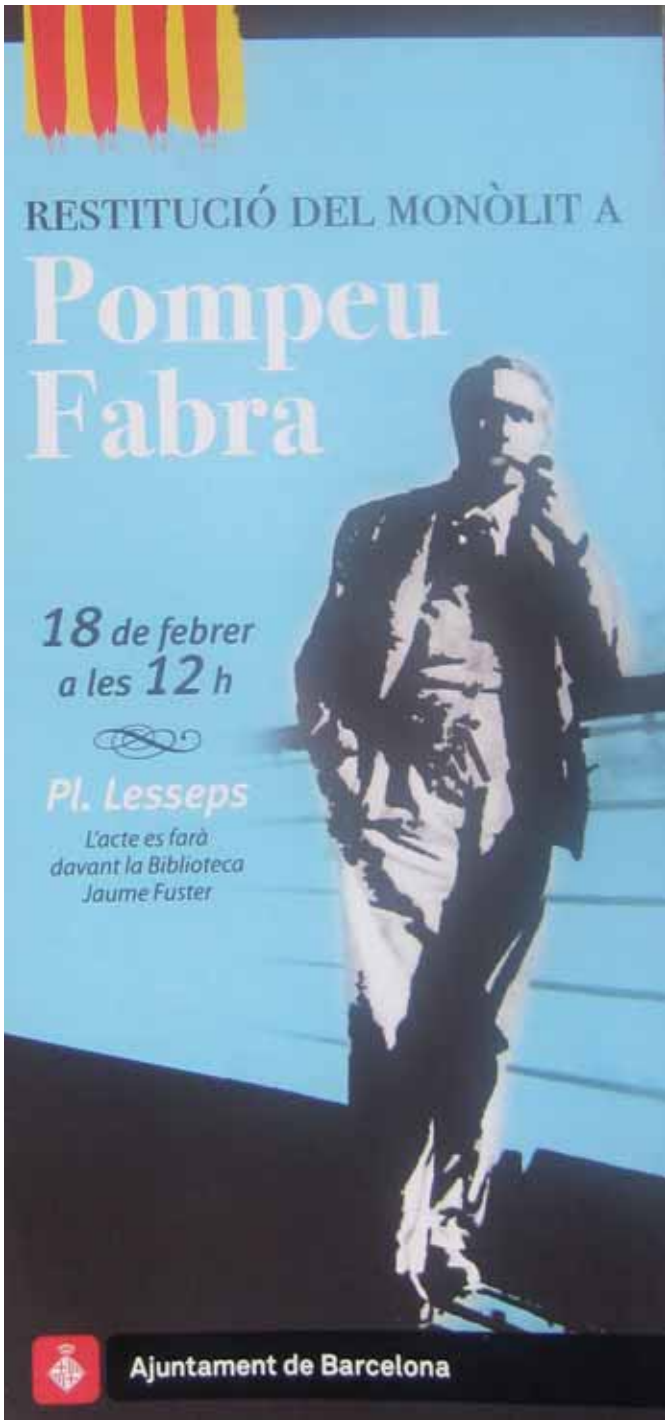

da, de Pompeu Fabra. Va practicar pilota a pala, tennis, natació, excursionisme i càmping. Ja a l'exili, després de la guerra civil, va deixar escrit: "tots els esports em plauen, però l'excursionisme, sobretot. Per a mi, ha estat el complement de la meva tasca filològica. Si ara tornéssim a Catalunya, potser no estudiaria més gramàtica, però encara faria excursions".

De fet, d'alguna manera és ell qui comença a parlar de l'excursionisme com a esport, ja que fins aleshores era més aviat considerat com una activitat de lleure i oci. Ell, en fer-ne la definició al seu Diccionari, parla d'esport. La seva vinculació amb l'esport, però, va més enllà de la simple pràctica. Va ser el primer president de la Unió Catalana de Federacions Esportives.

Com veiem, Pompeu Fabra és un dels graciencs més il·lustres de la nostra història, un personatge de gran importància a nivell de país, no debades hi ha carrers, avingudes, places, espais diversos, escoles i, fins i tot, una universitat que porten el seu nom. Sense anar més lluny, a Gràcia, a La Salut, com no podia ser d'altra manera, hi tenim un carrer amb el seu nom.

L'any 1982, amb motiu de la celebració del cinquantenari de la publicació del Diccionari General, Gràcia va acollir les catorzenes Festes Populars de Cultura "Pompeu Fabra". La organització va anar a càrrec d'una comissió de la qual en formaren part entitats com el Centre Moral, el Cercle Catòlic, el Club Excursionista de Gràcia, l'Esbart Lluís Millet, l'Europa, els Lluïsos i l'Orfeó Gracienc. Entre les diverses activitats festives i acadèmiques, hi va haver la inauguració d'un monòlit que va aixecar-se en aquesta mateixa plaça Lesseps.

Les entitats gracienques sempre han estat al capdavant de diverses activitats en defensa de la llengua i en record de Pompeu Fabra i la seva tasca. Així, el Club Excursionista de Gràcia va ser un dels impulsors dels actes de la Flama de la Llengua Catalana, endegada l'any 1968 amb motiu del centenari de Pompeu Fabra i és a la nostra vila on més vegades s'ha celebrat aquest acte de renovació gràcies al mateix Club i a la UEC-Gràcia.

I han estat entitats gracienques les que hem vetllat perquè aquell monòlit, inaugurat el novembre de 1982, i que va haver de ser retirat fa uns anys a causa de les obres de construcció de la línia 9 del Metro i de remodelació de la plaça Lesseps, tornés finalment a la plaça, després d'estar guardat en un magatzem municipal tot aquest temps. Ara el recuperem en memòria i homenatge d'aquest il·lustre català nascut al barri de La Salut de la Vila de Gràcia. Tot i que la família va anar a viure a Barcelona quan només tenia sis anys, ell sempre es va sentir orgullós d'haver nascut a la nostra vila.

Gràcia, 18 de febrer de 2012. ■

Joan Àngel Frigola

ERMITES DE MONTSERRAT (OCUPADES)

Jordi Solà i Franquesa

A l'ermita de Santa Caterina, s'hi ha construït sota la balma, una paret, una porta, unes finestres i una xemeneia. Al costat hi ha una altra construcció semblant.

L'ermita de Sant Antoni ja fa anys que està ocupada, sota la balma hi ha una paret, una porta, una finestra i una xemeneia. A dins hi ha estufes.

Sant Benet fa de refugi sense cap garantia d'higiene. El seu entorn fa pena, degut a què fa mala olor per la falta de fossa sèptica. Segurament l'estufa crema llenya del parc natural.

A l'ermita de la Santíssima Trinitat, recentment s'hi han instal·lat uns (ocupes) construint-hi una teulada i una xemeneia. També hi ha gossos i els "habitants" són molt maleducats.

Existeixen altres indrets ocupats com la balma de darrere el Gorro Frigi (Ermita de Sant Martí) i una altra balma prop de l'ermita de Santa Anna.

Si no s'hi actua aviat, cada vegada serà més difícil dialogar amb els "habitants" del parc per tal que marxin, ja que no s'està complint la llei existent dels parcs naturals i les seves normes.

El Patronat de la Muntanya de Montserrat són: el president de la Generalitat i l'abat de Montserrat i el director actual és el senyor Joan Rigor. ■

Ermita de Sant Antoni, exterior.

Ermita de Sant Antoni, interior.

FLAMA DE LA LLENGUA CATALANA A MONTSERRAT 2012

Dolors Làzaro i Palau

Organitzat pel Centre Excursionista de Castelló.

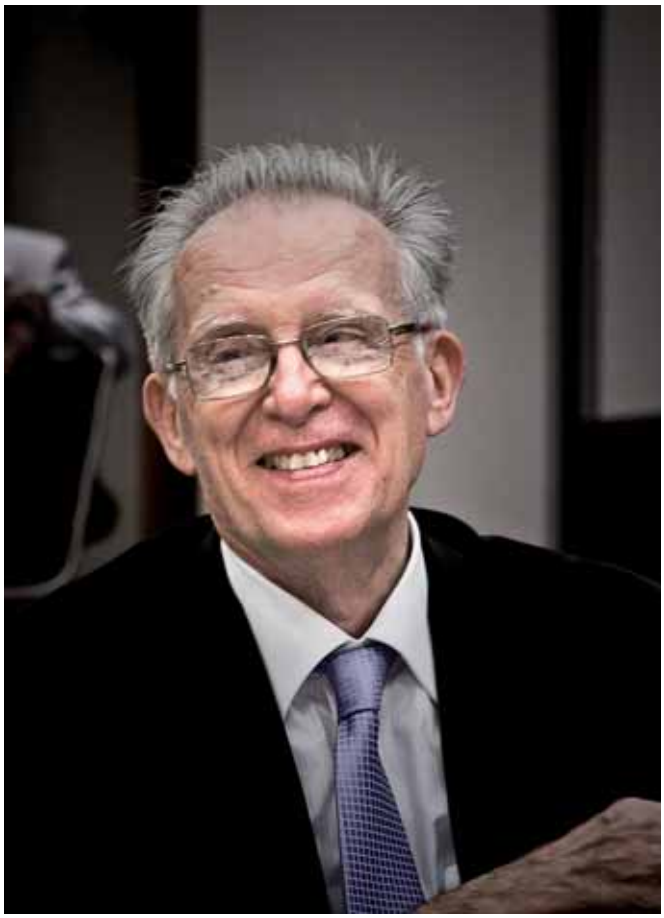

S'ha celebrat la 43a renovació de la Flama de la Llengua Catalana a Montserrat. Enguany a càrrec dels amics excursionistes de Castelló, a qui felicitem ben afectuosament per la bona organització i resultats.

El nostre club va tenir l'honor d'organitzar la 40a representació i vàrem visitar amb la Flama la seu del Centre d'Agermanament Occitano Català i l'Institut de Projecció Exterior de la Cultura Catalana, essent-ne llavors president el senyor Enric Garriga Trullols, el senyor Enric Garriga Trullols. Lamentablement fa uns mesos que va traspassar i volem recordar avui les paraules amb què ens va acollir en aquells moments:

DISCURS
D'ENRIC GARRIGA TRULLOLS

PRESENTACIÓ DE LA FLAMA
DE LA LLENGUA

5 de febrer de 2009

Benvolguts amics,

Us donem la benvinguda i us agraïm la vostra assistència a un acte tant simbòlic pels catalans com és la recepció de la Flama de la Llengua Catalana.

Fa 40 anys l'excursionisme català instaurà aquesta festa que coincidí amb el centenari de la naixença de Pompeu Fabra, que és el màxim exponent que ordenà la nostra llengua com una llengua moderna i codificada.

L'excursionisme català, arrelat profundament a la nostra terra, encengué la Flama de la llengua catalana i any rere any la manté viva i la renova cada any a Montserrat.

La fragilitat d'una flama, que pot ser apagada per una forta bufada, ha resistit quaranta anys i molt més abans, en unes situacions molt dramàtiques per Catalunya.

La llengua és la base més principal de la nostra nació.

Podríem dir que és l'ànima que manté viu el nostre poble. La història ja ens defineix com a nació, però sense la llengua hauríem perdut tota la nostra raó de ser, la nostra raó de voler recuperar un estat propi.

La situació de la nostra llengua fa 40 anys ens semblava més precària a causa de la no oficialitat, del no ensenyament, de la manca de mitjans en català i de la manca de govern català. Ara 40 anys més tard, quan ja hem recuperat totes aquestes mancances, ens adonem que el català ja està per sota del 50% de l'ús en la societat catalana. Es produeix un constant decliu en l'ús de la llengua que a llarg termini pot portar a la seva total desaparició pública.

L'Institut de Projecció Exterior de la Cultura Catalana i també el Cercle d'Agermanament Occitano Català que presideixo han assumit el valor simbòlic d'aquesta Flama, que ens arriba avui del Canigó, encesa davant la tomba de Pompeu Fabra, a Prada, i per això en els darrers 30 anys hem pujat a Montserrat per a participar en la fe renovada de la Flama.

Aquest 40 aniversari ha coincidit amb el fet que l'organització d'enguany sigui a càrrec del Club Excursionista de Gràcia.

Moltes entitats de Gracia havíem manifestat el desig que la Flama de la Llengua Catalana ens visités. Això s'ha fet realitat i ara tenim el goig, l'honor i la satisfacció de rebre la Flama en el nostre local.

Gràcies als organitzadors per haver fet realitat aquest desig, per poder afirmar davant aquesta flama que continuarem la lluita per defensar la nostra llengua, afirmar la nostra identitat nacional i prosseguir per tot el món (i especialment a Brussel·les el 7 de març) la nostra reivindicació de tenir un estat propi per salvar la nostra llengua i cultura.

Gràcies.

Visca Catalunya

Visca la llengua catalana

Enric Garriga Trullols
IPECC

Gràcies amic Enric. Trobarem a faltar la teva dedicació contínua cap el nostre país i cap a la llengua germana, l'occità.

El nostre desig és que ho continuï un bon grup de gent jove, que agafi el relleu i que, com tu dius, segueixin la lluita per defensar la nostra llengua. ■

La nostra gent

EDU AGUIRRE RUIZ

President en funcions del Club Excursionista de Gràcia

Del 26 de gener al 19 d'abril de 2012

Dolors Làzaro i Palau

És callat, fidel, no fa soroll, sempre de peu a la secretaria. S'asseu alguna vegada? Mitja rialleta i amable amb tothom. No falta mai a les juntes directives. N'és el vicepresident.

Després de deu anys, l'actual president, Francesc Sanahuja i Toledano, deixa el càrrec. Fins a noves eleccions i tal com està pautat als Estatuts, passa a primera fila el vicepresident, o sigui, l'Edu.

Apa, Edu, quina responsabilitat... Precisament coincideix aquest canvi de direcció amb els 90 anys que compleix el Gràcia. És una fita important. Com et sents?

Je, je, jo em sento bé. Penso que sí, que tens raó, és una bona responsabilitat.

Ets el soci número 6.205 i vas entrar al club l'any 1983. Com és que et vas decidir?

Jo ja feia muntanyisme. Tenia amics amb qui practicava les sortides, però em vaig assabentar que preparaven una expedició al Kilimanjaro i al Mont Kenya. I m'hi vaig afegir. Entre altres, amb Montse Freixes, Trini Torrents, Pereco, Mercè Solans, Carmeta Castanyè, etc. L'experiència va ser fabulosa. Així, al tornar, va ser quan em vaig fer soci del Gràcia.

De quines seccions?

De muntanya i esquí. Al club vaig aprendre a esquiar, vaig participar al Campionat de Catalunya d'esquí de muntanya i actualment sóc el vicepresident de la secció de senders. A més, he fet una expedició al Perú, a Rússia l'Elbrus, una expedició a Nova Zelanda amb esquís, i també una cursa al peu de l'Everest.

No t'estàs de res. Tant tranquil que se't veu. I a la vicepresidència quins temes has desenvolupat?

El que es presentés. Reunions de vegueria, reunions d'entitats, representacions...

Ara segueixes practicant muntanyisme?

Clar que si! Això no ho puc deixar. Esqui, senderisme, el que sigui.

A ben segur, que aquesta experiència com a president d'un club tan emblemàtic com el nostre, et serà enriquidora. Felicitacions! ■

CLUB EXCURSIONISTA DE GRÀCIA

Capio Hospital General de Catalunya

Obra Social "la Caixa"

Ajuntament de Barcelona

federació catalana d'espeleologia